

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

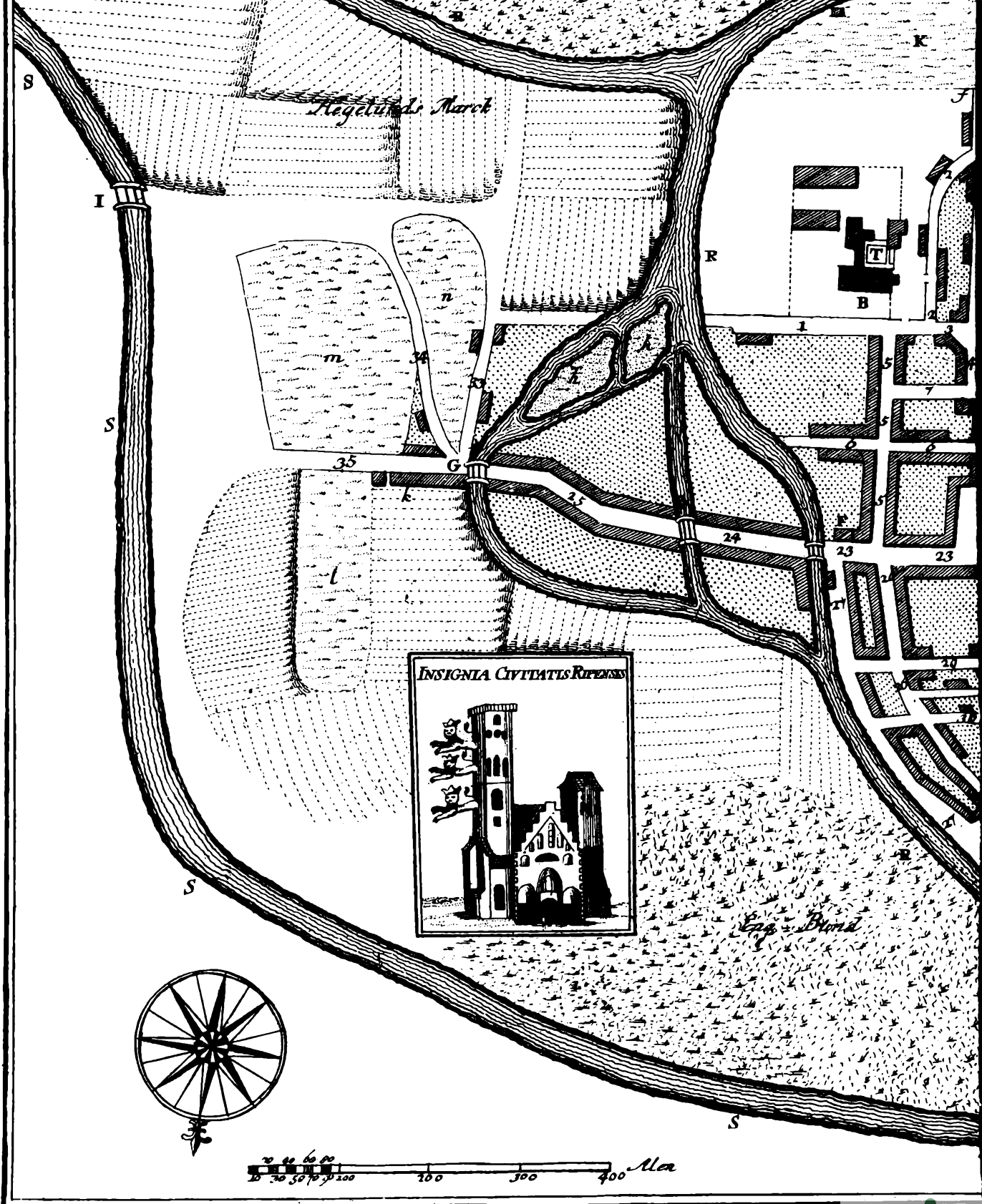
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RIBE i tusind år

BYGD

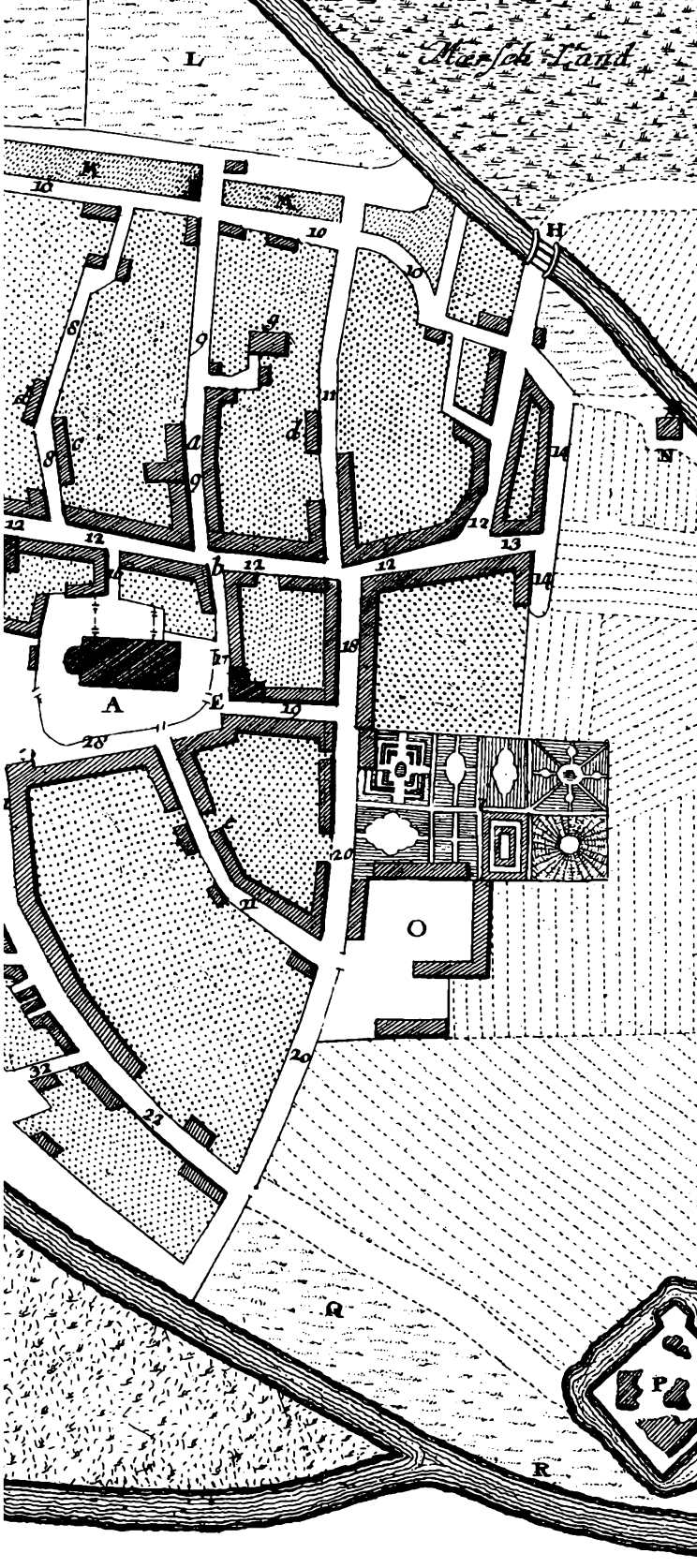
Ribe

INSIGNIA CIVITATIS RIBENSIS

Eggen - Ribe

Ribe

A. Dom Kirken .	4. Hunde Gaden .
B. St. Cathrine Kirke .	5. Sortebrødre Gaden .
C. Torvet .	6. Peder Davns Slippe .
D. Raadstuen .	7. Vægter Gaden .
E. Latinsk Skole .	8. Bispe Gaden .
F. Told Boden .	9. Puggaard Gaden .
G. Nørre Port .	10. Gravene .
H. Sønder Ports Broe .	11. Svie Gaden .
I. Nye Broe .	12. Sønder Ports Gade .
K. Blegdæmen .	13. Smede Gaden .
L. St. Ansis Købm .	14. Skov Gaden .
M. Hæuger, fordom Mauer .	15. Steenboe Gaden .
N. Stærpe Mølle .	16. Rijk ind .
O. Korsbrødre Gaard .	17. Skole Gaden .
P. Rudera af Slottet .	18. Graabrødre Gaden .
Q. Blegdæmen ved Slottet .	19. Bryder Gaden .
R. Nævræe .	20. Korsbrødres Gade .
S. Vedace .	21. Præste Gaden .
T. Højtalets Bjørninger .	22. Grønne Gaden .
a. Bispe Gaarden .	23. Store eller Krobmen
b. Stifts Provstens Bødig	de Gade .
c. Sogne Præstens til Cathr. K.	24. Mellem Dæmen .
d. Capellanens til Cathr. K.	25. Neder Dæmen .
e. Capellanens til Dom. K.	26. Fisker Gaden .
f. Kaaberrue Broe	27. Skibbroen .
fordum nu opfyldt .	28. Bøddel Gade .
g. Puggaard .	29. Smal Slippe .
h. Jo Kølme .	30. Skiden Slippe .
i. Corbrødres Gaard Hæuge	31. Svæn Krog .
k. Stalde .	32. Bred Slippe .
l. St. Peders Kirke Gaard	33. Nicolai Gaden .
nu Toft .	34. Læppot Gade .
m. St. Tade Gaard nu Toft	35. Broede Gaden .
n. Frands Klynner Toft	

Gadernes Navne.

1. Badstue Gaden .
2. Kloster Gaden .
3. Cathrine Gaden .

Stregerne betyder Hæuserne .

Og Prikkerne Haver og Gaards Rum .

RIBE i tusind år

Tekst: Mogens Bencard

Foto: Svend Tougaard

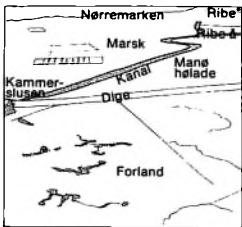
BYGD

Is og geest, hav og marsk

Ved Istidens afslutning stod de store ismasser hen over Nordjylland og ned langs med Jyllands østkyst. Smeltevandsfloderne kastede jordmasser ud mod vest og udjævnede det landskab, som var efterladt fra tidligere istider. Længst ude mod vest, hvor vandet var blevet ro-

ligere, fyldtes de lavtliggende områder ud med sand, og hedeslettelandskabet, som vi kender det i dag, blev skabt. Kun mere højtliggende partier af det ældre landskab stak som »bakkeøer« sine toppe op over hedeslettens flade land. »Geesten« var blevet til.

◁
*Udsnit af Geodætisk
Instituts 2 cm kort 1112 I.
Copyright.*

I den flade, våde marsk ses istids-aflejringerne Inder og Yder Bjerrum.

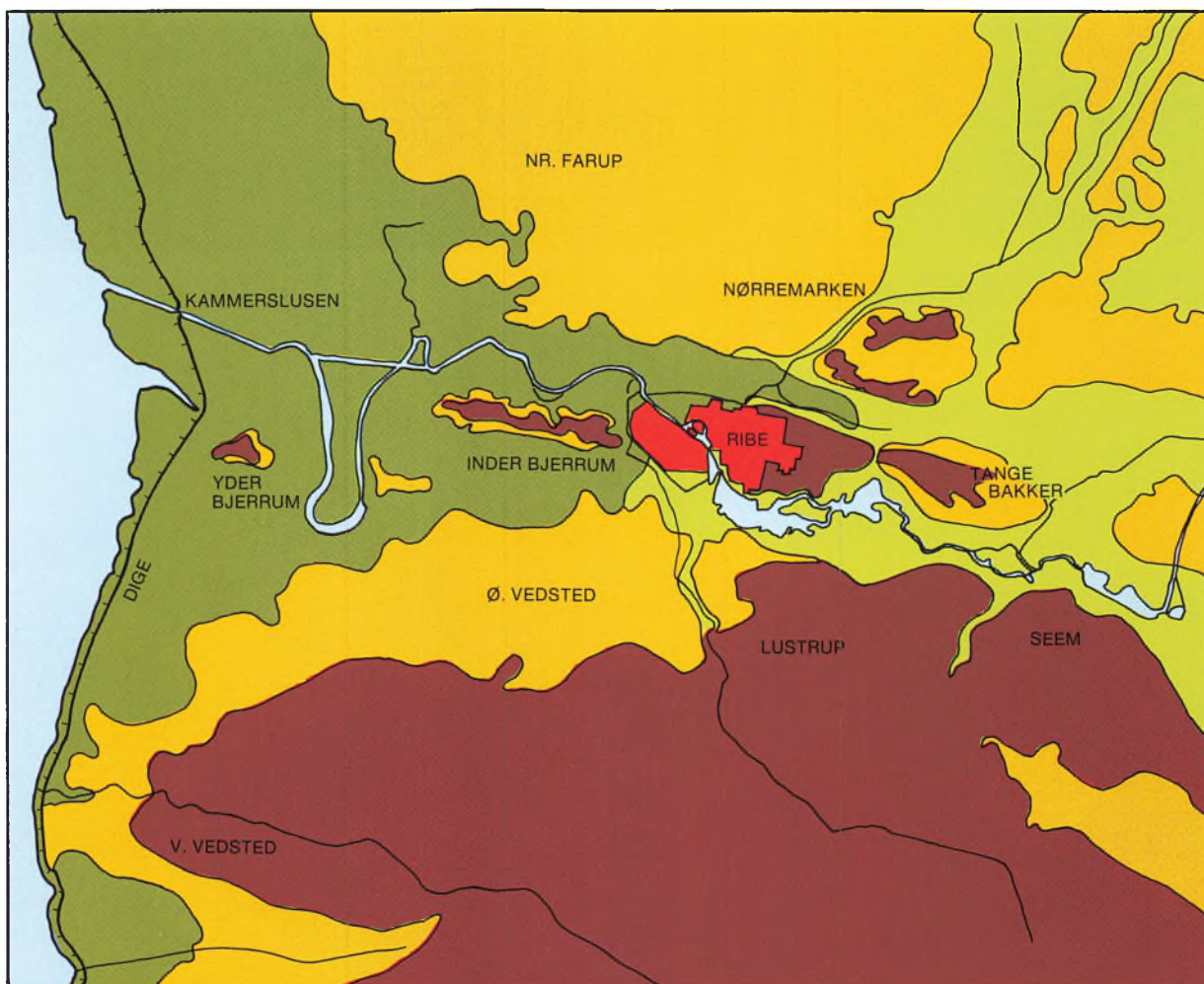
Omkring de åer, der blev tilbage, da isen var væk, lå brede ådale, der tragtformet mundede ud i Vesterhavet. I den sydlige del af Jylland sænkede landet sig langsomt. Det stigende hav trængte ind og afsatte den lerede klæg, som danner marsken.

Ser vi på det geologiske kort over Ribe å-dalen og dens omgivelser, kan vi genfinde disse træk. Mellem havet og byen ligger marsken, og øst for byen omgives åen af lave engstrækninger. På begge sider af å-dalen ses hedeslettens sand. Mellem Seem i sydøst og Vester Vedsted i vest findes dele af den bakkeø, som har sin top ved Toftlund.

På langs igennem å-dalen ligger fire mindre bak-

keøer, Yder Bjerrum, Inder Bjerrum, samt to øer på åens nordside, hvor Saltgade-kvarteret og Tange-kvarteret i dag ligger.

Som vi siden skal høre, blev det første Ribe anlagt her. De oprindelige landskabstræk er blevet forvandsket af den middelalderlige bys store affaldslag, men fjerner man dem, forstår man, hvorfor Ribe blev grundlagt på netop dette sted. Det drejer sig om vestenden af den bakkeø, som dels er å-dalens største, dels ligger i dens snævrere del. Her har det været muligt for omegnens landbefolkning på begge sider af åen at mødes, og her har de kunnet møde folk, som er kommet sejlene langvejs fra med varer. Det er den ideelle beliggenhed for en handelsby.

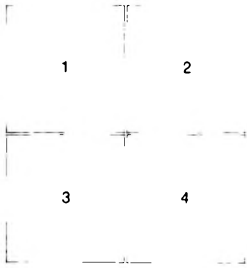

Geologisk kort over Ribeegegnen.

- Marsk*
- Eng*
- Ældre istidsaflejringer*
- Hedeslette*

Historiens kilder

1. Søgegrøft. 1 meter bred og 3 meter dyb. Der holdes orden på kulturlagene med mærkesedler. De nederste 1½ meter stammer fra vikingetid, de øverste er nyere.

2. Potteskår fra vikingetid til forrige århundrede. Organisk materiale rådner og metal ødelægges i jorden, men brændt ler er uforandret. Potteskår er bedste middel til datering.

3. Jyske Lov dateres til 1241 og Riber Ret til 1269. I Ribe opbevares et smukt indbundet eksemplar, som er nedskrevet o. 1450.

4. Nybyggerier i kvarteret på åens nordside. Forretningsejendomme dominerer efterhånden bybilledet.

De oplysninger, som er grundlaget for vor opfattelse af historiens gang, er spredte og tilfældige og, ifølge sagens natur, sparsommere, jo længere vi når tilbage i tiden. I stenalder, bronzalder og i jernalder består oplysningerne udelukkende af det, som vi graver op af jorden, *de arkæologiske kilder*. Fra vikingetiden og fremefter, fra omkring år 800, kommer andre oplysninger til, f.eks. endnu stående bygninger, men vigtigst dem, som er nedfældet på papir, *de skriftlige kilder*.

Den tid, hvor vor viden udelukkende er baseret på arkæologiske kilder, kaldes den *forhistoriske*, den følgende den *historiske* tid.

I overgangen mellem vikingetiden og den tidlige middelalder, ca. 800—ca. 1200, er begge slags kilder få. De kan derfor tolkes forskelligt, afhængigt af, hvordan vi benytter dem. Dette kan være spændende som en detektiv-opgave og svarer i virkeligheden meget til den. Man har nogle oplysninger og danner sig heraf teorier. Hvis alle detaljer passer med helhedsbilledet, har man måske fundet den rigtige løsning.

I det følgende er sådan en tolkning forsøgt omkring det gamle problem: Ribe bys udvikling. Det er forsøgt mange gange siden midten af 1500-årene af Ribe-historikerne, men de sidste års udgravninger har bragt så mange nye arkæologiske kilder, at forsøget kan gøres igen.

Det kan ikke blive den endelige løsning, og det må understreges, at yderligere oplysninger kan fremkomme nårsomhelst, fordi kilderne begynder at flyde rigeligere. Når forsøget gøres, er det, fordi det i sig selv er morsomt at lade tankerne få form på papir, og fordi det er morsomt at fortælle om, hvad man — i dag — kunne anse for sandheden. Facts er som sagt sparsomme om den ældste tid, og mange formodninger er ikke

bevist, men en billedserie om byens udvikling kan dog fremlægges.

Udviklingen er fulgt helt frem til nutiden. Dels fordi vi på den måde bedst gør os klart, at vi er en del af et forløb, men også for at vise, at udviklinger i fortiden kan have paralleller i nutid og måske i fremtid. I det følgende kan man se, hvordan byen har foretrukket først den ene, så den anden åbred som bycenter. I dag er en udvikling mod et bycenter på nordsiden af Ribe å — altså hvor byen begyndte — et åbenbart træk. Vil det — trods fredning og anden planlægning — betyde, at den bydel, som vi er vant til at betragte som byens kerne, bliver forvandlet til et boligkvarter?

Byens hovedgade, som forbinder de to byhalvdele.

Den første bosætning 700-750

Tange bakker.

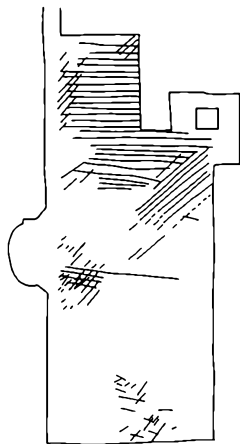

Rekonstruktionstegning af ardplov.

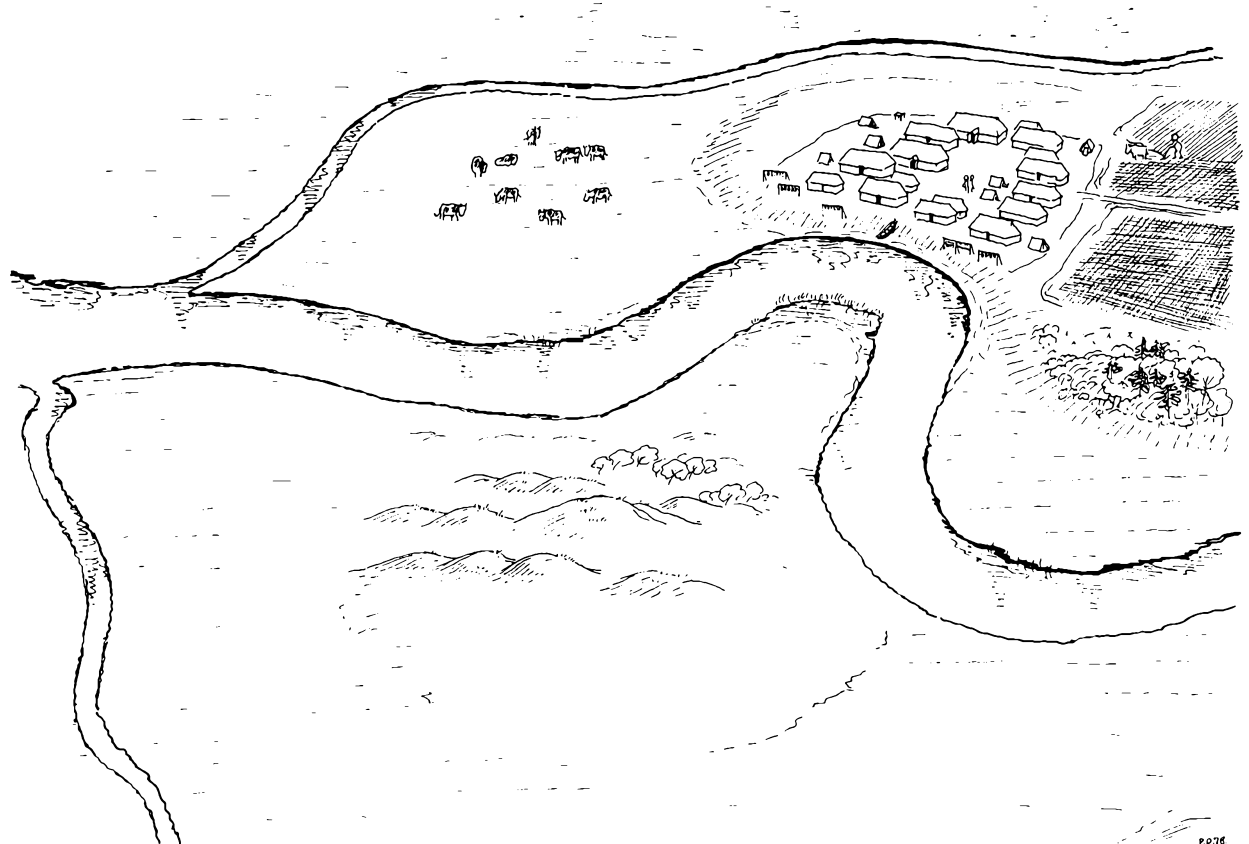
Landskabet må have set ud, som der gør i Tange bakker i dag. Sandede hedestrækninger med flyvesandsklitter. Å-løbene har frit kunnet brede sig, afhængig af vandmængden. På nordsiden af Ribe å, mod nord begrænset af Tved å, lå en mindre »bakkeø«, som hævede sig over det omliggende terræn. Her fandt den første bosættelse sted. Kilderne er udelukkende arkæologiske: spor af pløjning, to brønde, affald fra et smedeværksted, samt en begravelse.

Man kan forestille sig en bebyggelse i området, hvor nu Saltgade, S. Pedersgade, S. Nikolajgade og Tvedgade løber sammen. En landsby af den

type, man kender. Langhuse med beboelse og stald, og små, ca. 3 meter lange huse, delvis gravet ned i jorden. Lidt for sig måske smedens værksted. Hans virksomhed var brandfarlig, og de stråtede huse skulle ikke udsættes for større risiko end nødvendigt. Det økonomiske grundlag har været landbrug, eventuelt suppleret med fiskeri og en sjælden kontakt med fremmede købmænd. De omliggende hedesletter er blevet opdyrket med den datidige form for plov, ardploven, som ikke vendte jorden, kun ridsede den.

Spor af ardplov fra bundlaget i S. Nikolajgade. Man pløjede i 2 retninger for at få løsnet overjorden mest muligt.

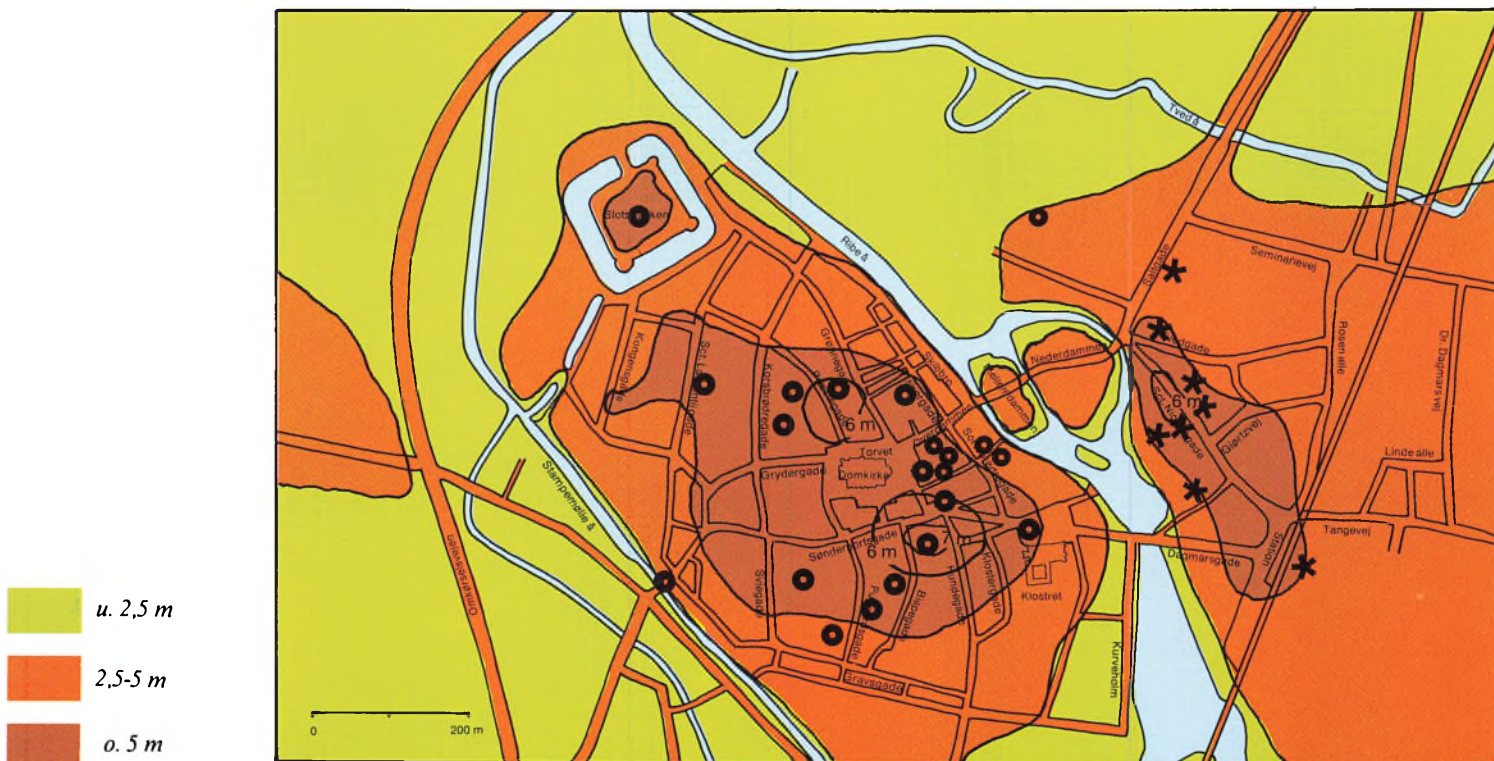
I forgrunden Sct. Nikolajgade, hvor den ældste bebyggelse er lokaliseret.

Ribe by ligger på mange meter af sit eget affald, det som kaldes kulturlag. Dette betyder, at den oprindelige terrænhøjde ikke umiddelbart kan aflæses. Syd for åen kan kulturlagene være 5-6 meter tykke, på nordsiden går de op til ca. 3 meter. Den terrænhævning, som i dag ses i og omkring S. Nikolajgade skyldes affaldslagene. Det oprindelige terræn ligger i dette område 3 meter over havoverfladen, mens det på sydsiden ligger 2-3 meter lavere, bortset fra områder dækket af indlandsklitter. Alene af den grund har det nordlige område været mere fristende for nybyggere. Den brønd, som blev fundet i forbindelse med pløjelaget har altid stået nede i grundvand, hvorfor dele af træet er bevaret. Den nedre, firkantede brøndramme var øksehugget og tappet sammen i hjørnerne. Taphullerne var udført med bor og økse. I brøndkarmen indgik tøndestave, som var udført af udenlandsk eg. Måske har der været øl i tønden.

Brønd under udgravning. Fra nuværende terrænhøjde ned til grundvand og bevaret tømmer er der ca. 8 meter.

Bykort med indtegnede højdekurver, som viser byens niveau i dag. Desuden er markeret de steder, hvor der er foretaget arkæologiske undersøgelser. Stjerner markerer vikingetids-kulturlag.

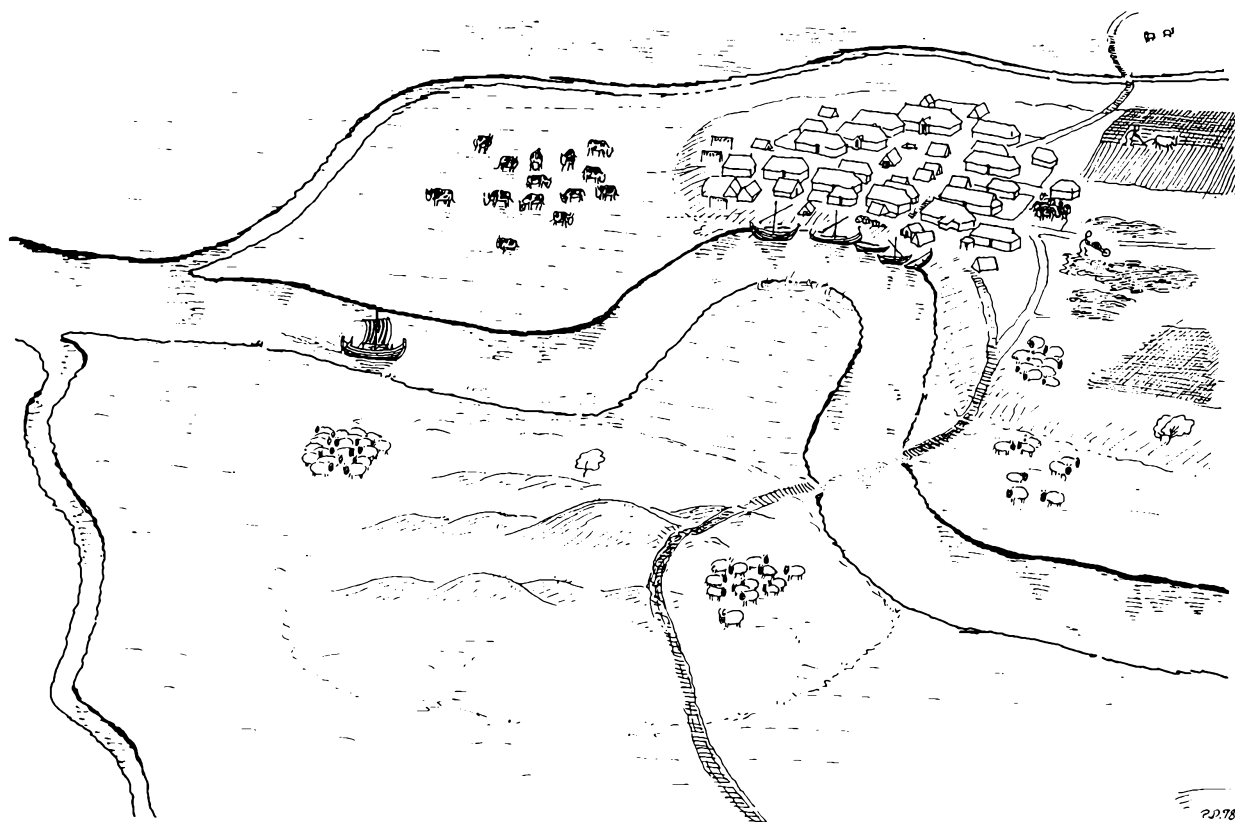

Handelsplads 750-800

Heller ikke om denne periode er vor viden stor, men dog betydelig større end den foregående. Hen over de pløjede marker ligger en kæmpe-mæssig affaldsdyng af kreaturgødning, hvori findes talrige vidnesbyrd om handel med udlandet og om forskellige håndværk: smed, bronze-støber, skomager, ravsliber, kammager, tekstil-fabrikation og fremstilling af glasperler.

Landsbyens økonomiske struktur ændrer sig fra bondesamfundets selvforsyning til den udadrettede produktion. De udenlandske, velnok friske købmænd kommer sejlene op ad åen for at handle. Deres hjemby har formodentlig været

den store handelsby i Rhinens munding, Dorestad. Deres primære interesser har været køb af luksusvarer som slaver, pelsværk og rav, men den megen gødning kunne tyde på, at der også er foregået en handel med okser. Købmændene trækker landbefolkningen til sig, der opstår et marked, og i det omgivende land begynder veje at danne sig. Et vadested over Ribe å er tænkt placeret mellem Dagmarsbroen og gangbroen til Kunstmuseets have. Den gamle harmoniske landsbystruktur bliver rodet af den mere bymæssige bebyggelses tilfældige sammenstuvning af huse. Byen er i udvikling, hvorfor den tidlige-

◁
Jerngenstande fra udgravningen: knive, nøgler, bor, spydspids, nagler, søm samt forskelligt råjern, der endnu ikke er færdigforarbejdet af smeden.

Frisiske sølvmonter, såkaldte »sceattas«. Disse mønter kendes i Danmark kun fra bopladsen »Dankirke« tæt ved Ribe. I selve byen er der fundet 30 stykker.

Rav var et lokalt råstof. Der fandtes ca. 2 kg rav og kun ganske få bearbejdede stykker.

re landbrugsjord anvendes som losseplads for menneskenes overskud af affald. Landbruget er trængt ud i periferien. Med købmændene kommer håndværkerne, som på markedet kan fabricere og sælge deres varer til landets bønder, der efter en god handel har råd til at tage markeds-gaver med hjem. Spredt i affaldet ligger frisiske sølvmonter, hvilket tyder på en vis møntøkonomi. Måske har de optrådt som en regulator for den dominerende byttehandel.

De ældste kulturlag viser, at allerede det første Ribe spillede en handelsmæssig rolle, som den

Ribes ældste skriftlige kilde fra slutningen af 700-årene er en runeindskrift ridset på en del af et menneskekranie. Indskriften er ikke endeligt tolket.

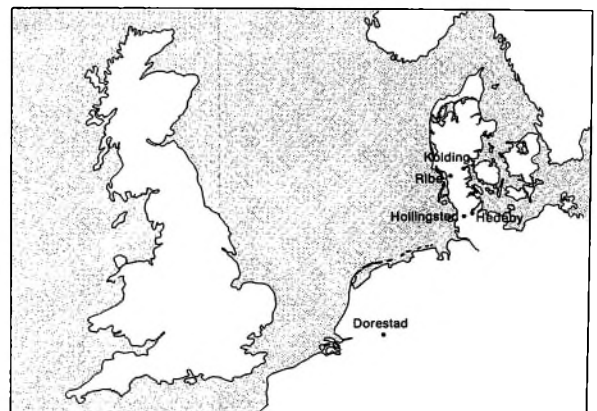
Fra udgravningen i Kunstmuseets kælder. Årsagen til at kunstmuseets bygning var begyndt at slå revner viste sig at være en udtøringsproces i den underliggende vikingetids-gødning. Ved udgravningen fandtes bl.a. den her afbildede stolperække, som har båret en risfløtning.

Kammagerens råstof var kronhjortetak. Afsavede gedestjeler viste, at også gedens horn er blevet forarbejdet. Begge dele er importeret råstof, idet der ikke fandtes knogler af hjort og ged.

vigtigste danske havneby på vestkysten. Før landvejs- og jernbanenettets udbygning i forrige århundrede, var havene de bedste bærere af en handelstrafik, som kun nødtvungent gik over land. Set fra denne synsvinkel var størstedelen af Danmark tilknyttet Østersøens handelsområde, mens Ribe var handelsbyen ved Nordsøen. Passagen uden om Jylland var vanskelig, hvorfor en landgående forbindelse ved Jyllands rod var nødvendig. I vikingetid er denne handelsrute veldokumenteret fra Hollingstedt i vest til Hedeby i øst. I middelalder kender man den mellem Ribe og Kolding. Det vides endnu ikke, om Ribe allerede tidligere har formidlet noget af denne handel.

De fundne genstande illustrerer klart en handelsrute, som gik til Dorestad og videre ad Rhinen ned i Tyskland.

Perlemageren

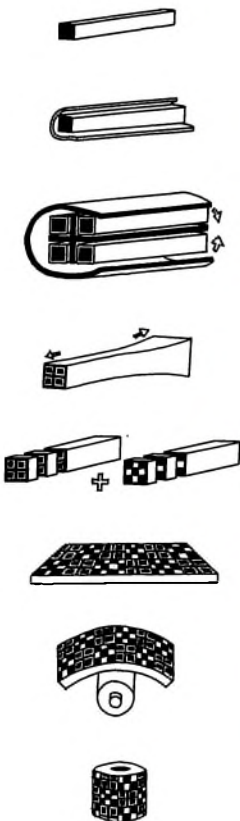

1. Råglas.
2. Mosaikstifter.
3. Færdige perler.
4. Færdige Reticella-perler og forarbejder.

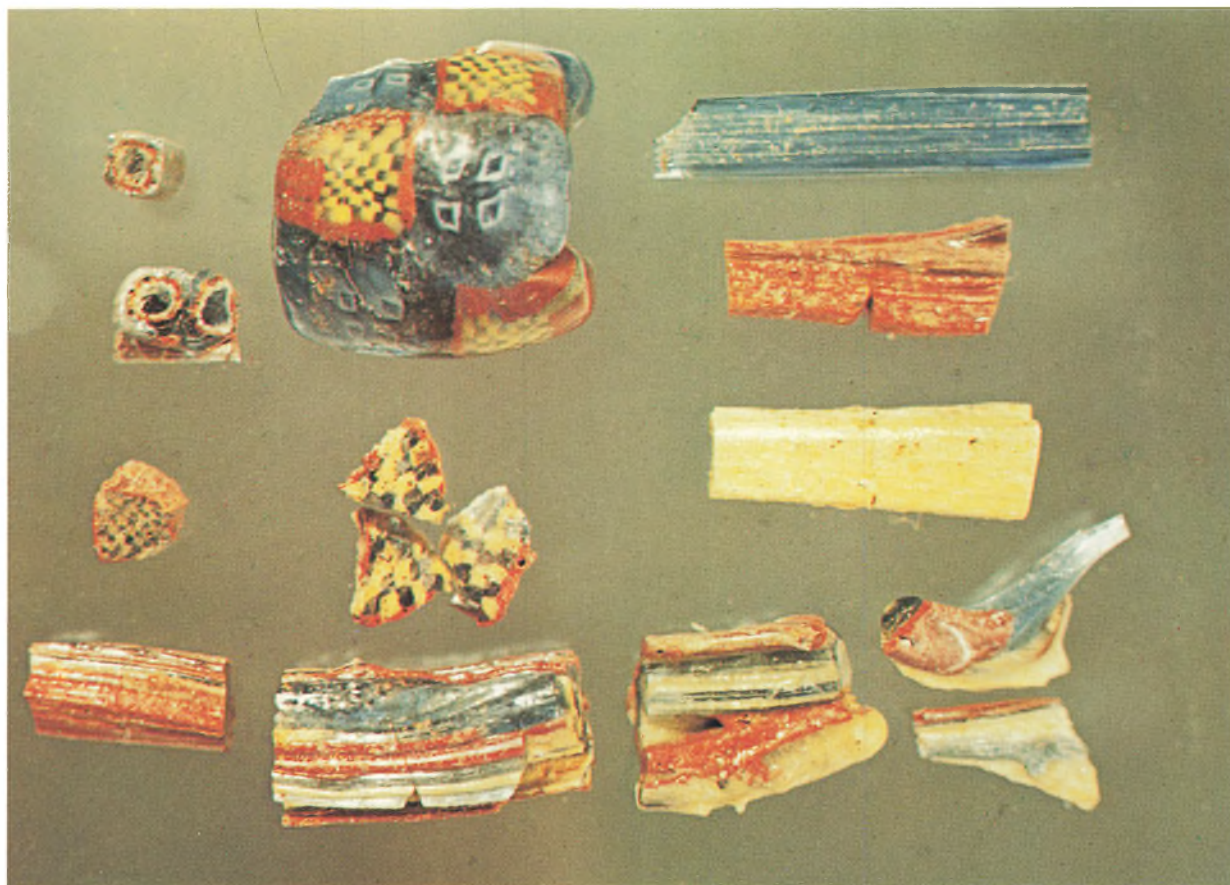
Et af de håndværk, som er bedst dokumenteret gennem udgravningerne i Ribe er perlemagerens. Der er fundet to værksteder. Produktionen af disse forædlede varer er foregået i meget simple omgivelser. Et jordgulv, tilsyneladende liggende under åben himmel eller under en let skærm, som ikke har efterladt spor i jorden. På dette gulv en 50×25 cm stor lerplade, som har fungeret som ildsted. Tilsyneladende har håndværkeren arbejdet i hugsiddende stilling. Ved ildstedet en blæsebælg, en morter til at knuse råglasset, en digel til at smelte det i, og to tænger til at trække glassmassen ud i tråde eller stænger, samt en metalpind til at sno perlerne om.

Råglasset er blevet importeret, enten i form af klumper, eller i form af småterninger, som egentlig var beregnet til fremstilling af glasmosaikker. De enkleste perler var helt ensfarvede, men de kunne også belægges med farvede tråde eller punkter. Mere komplicerede var de såkaldte reticella-perler, som var lavet af flerfarvede, snoede stænger. De mest forfinede var mosaikperler, lavet af tråde i forskellige farver, lagt sammen til forskellige mønstre i stænger, som blev samlet til hele perler. Før værkstedsfundene i Ribe, regnede man med, at de komplicerede perler blev importeret færdige. Råglasset må nok være importeret fra Rhinegnene. Hvis det lykkes at finde færdige perler andetsteds, kan man danne sig en forestilling om Ribe-håndværkerens afsætningsområder.

Fremstilling af mosaikperle.

Mosaikperle og forarbejder.

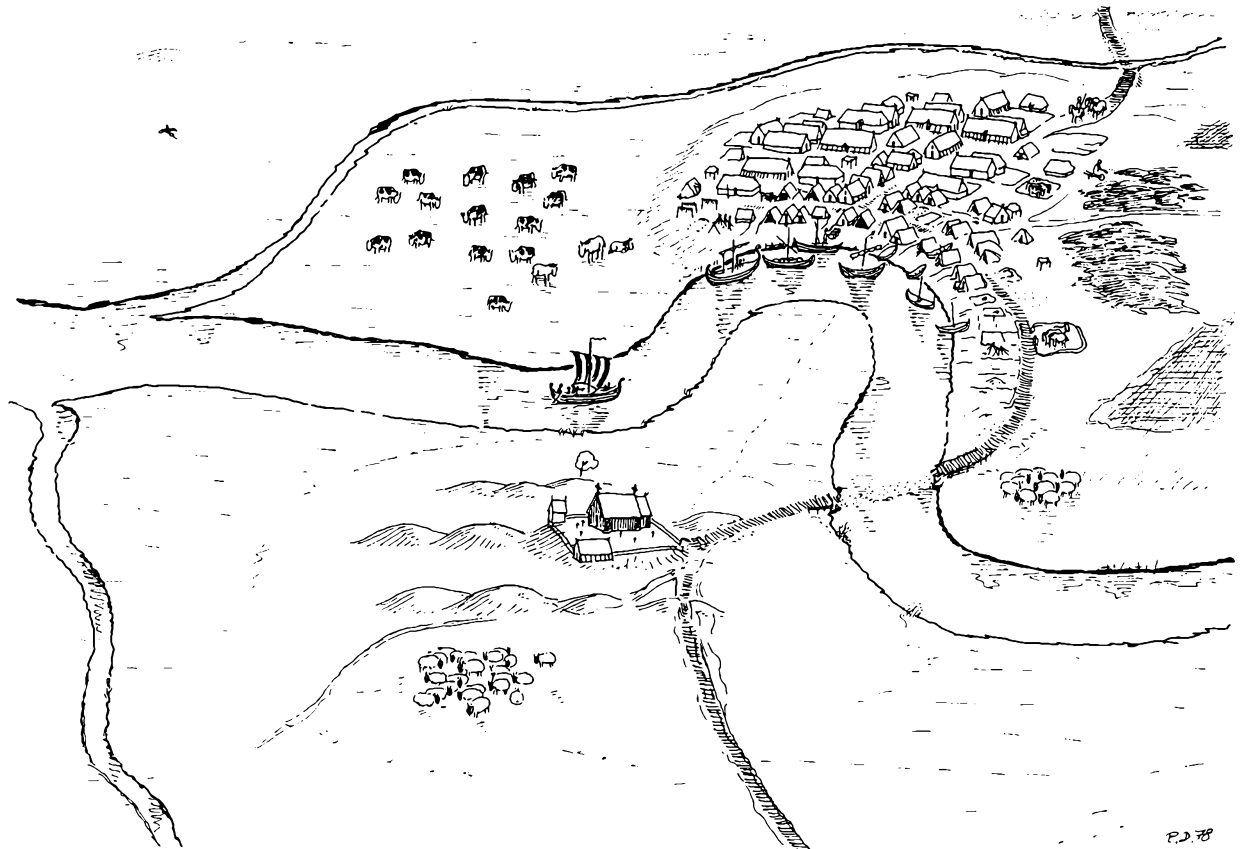

Kristen mission 800-900

Med handelsforbindelsernes udbygning kommer også den kristne kirke ind i billedet. Fra ca. år 700 er bevaret oplysningen om den frisiske biskop Willibrords missionsrejse til Danmark, men så vidt vides, er dette et isoleret forsøg. Den tyske kejsers indblanding i danske politiske forhold fører i 826 til missionæren Ansgars første rejse til Danmark. Den første skriftlige kilde, som omtaler Ribe, hænger sammen med missionen. Ca. 860 fik Ansgar, som da var ærkebiskop i Hamburg-Bremen, af den danske konge tilladelse til at oprette en kirke i byen. En sådan missionsstation lægges naturligvis på et sted, hvor

mange mennesker mødes, både kristne sydfra og hedenske handlende fra Norden. Set ud fra denne synsvinkel er der for Ribes vedkommende god overensstemmelse mellem de skriftlige og de arkæologiske kilder. Det må dog understreges, at det arkæologiske kendskab til byen kun stammer fra den allerførste del af perioden, samt at aktiviteterne ikke er til at skelne fra den forrige periodes. Ansgars kirke er ikke påvist, men man kan forestille sig den beliggende på det sted, hvor Domkirken senere kom til at ligge — på åens sydside i en vis afstand fra selve handelspladsen.

◁
*Vadehav, marsk og geest.
Dette landskab, som
tilrejsende missionærer
og handelsfolk var fuldt
fortrolige med
hjemmefra.*

Bronzestøberen

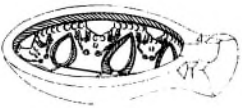
Modellen.

Modellen med påmonteret tap.

Overkappen pålagt.

Overkappen vendt, modellen fjernet, styrehak skåret.

Overkappen med indlagt tøjstykke og tappen sat på plads.

Underkappen pålagt.

Underkappen aftaget og vendt, tøj og tap fjernet, huller skåret til nåleanordning.

Bronzestøberen har ligesom perlemageren arbejdet i enkle omgivelser. Et jordgulv, et lille ildsted med blæsebælg, mens digler og andre nødvendige redskaber har ligget omkring ham. Bronzen er et importeret råstof. I værkstedet ligger talrige fragmenter af de anvendte lerstøbeforme. Hans produktion har været ensidig. Bortset fra en støbeform til en hestebroche og til en ligearmet broche, har han udelukkende fremstillet ovale spænder, som parvis sad på kvindedragten. Fabrikationen foregik således: først formedes en voksmodel, derover opbyggedes støbeformen af ler. Denne blev brændt, og modellen smeltede. Støbeformen måtte hver gang slås i stykker for at få det færdige smykke ud. Der er fundet smykker, som stærkt ligner støbeformene både i Danmark, i Norge og i Sverige.

De knuste støbeforme er fundet spredt i Bronzestøberens værksted.

Rekonstruktion af hestebroche, udført efter det fundne brudstykke af en støbeform.

Affald fra skomagervirksomhed.

Skomagerens virksomhed afsløres bedst af talrige afskårne læderstrimler. Hele, men udslidte sko er også fundet. Yderpunkter er en forholdsvis primitiv, moccasinlignende sko, og fuldt udviklede sko og halvstøvler med selvstændig sål og overlæder. Skindet kan være importeret eller lokalt fremstillet. Lerkarrene, som findes talrigt,

Nordsø-keramik, fundet i Ribe og omegn, muligvis lokal produktion.

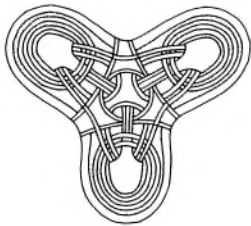

Smykkesten af karneol med indslebet afbildning af den romerske gudinde Viktoria. Naturlig størrelse angivet.

kan være lokalt fremstillede, men formerne er præget af Nordsøkulturen. Direkte import fra Rhinegnene forekommer dog blandt keramikskårene. Et åbenbart importstykke er en smykkesten af karneol med den romerske sejrsgudinde Viktoria.

Bispesæde 900-1100

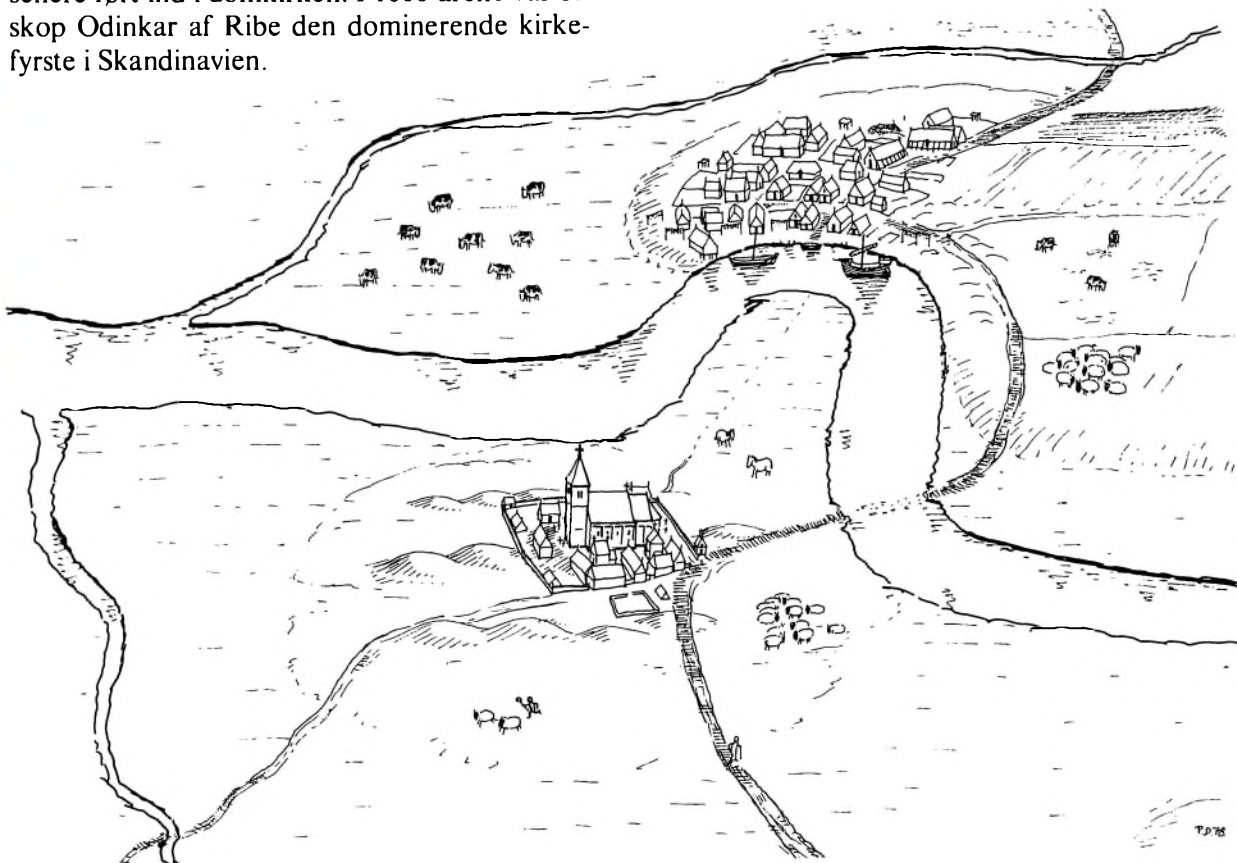
Rekonstruktionstegning af trekløvet spænde fra ca. 900, fundet i Saltgade.

For denne periodes vedkommende er de arkæologiske kilder forsvindende små, begrænset til spredte fund fra området på nordsiden af åen. De skriftlige kilder flyder til gengæld lidt rigeligere. År 948 omtales den første biskop af Ribe, Leofdag, som sammen med biskopperne af Slesvig og Aarhus deltog i et kirkemøde i Tyskland. Om denne Leofdag fortælles, at han blev dræbt af de vilde hedninge midt i en å, da han flygtede for dem, og at de troende begravede ham på S. Maria kirkegård (domkirken var indviet til Vor Frue). Herfra blev hans jordiske levninger senere ført ind i domkirken. I 1000-årene var biskop Odinkar af Ribe den dominerende kirkefyrste i Skandinavien.

I slutningen af århundredet giver den tyske kirkehistoriker, Adam af Bremen, den første beskrivelse af byen. Den ligger, siger han, omgivet af vand, der flyder ind fra oceanet, ad hvilket man kan sejle til England, Frisland og Tyskland. Byen har således klart etableret sig, men en egentlig udvikling finder måske kun sted for kirkens vedkommende. Man kan forestille sig bispesædet liggende på domkirkens plads, omgivet af et palads til biskoppen, huse til den øvrige præstestand, samt andre nødvendige økonomi-bygninger.

Arabiske mønter fra 900-årene. Del af skattefund fra Vester Vedsted.

◁ Maleri fra forrige århundrede, forestillende hulvej, som løb fra S. Nikolajgade ned til åen. Det er måske denne vej, bisp Leofdag flygtede ad, da han var kommet i strid med de vilde hedninge.

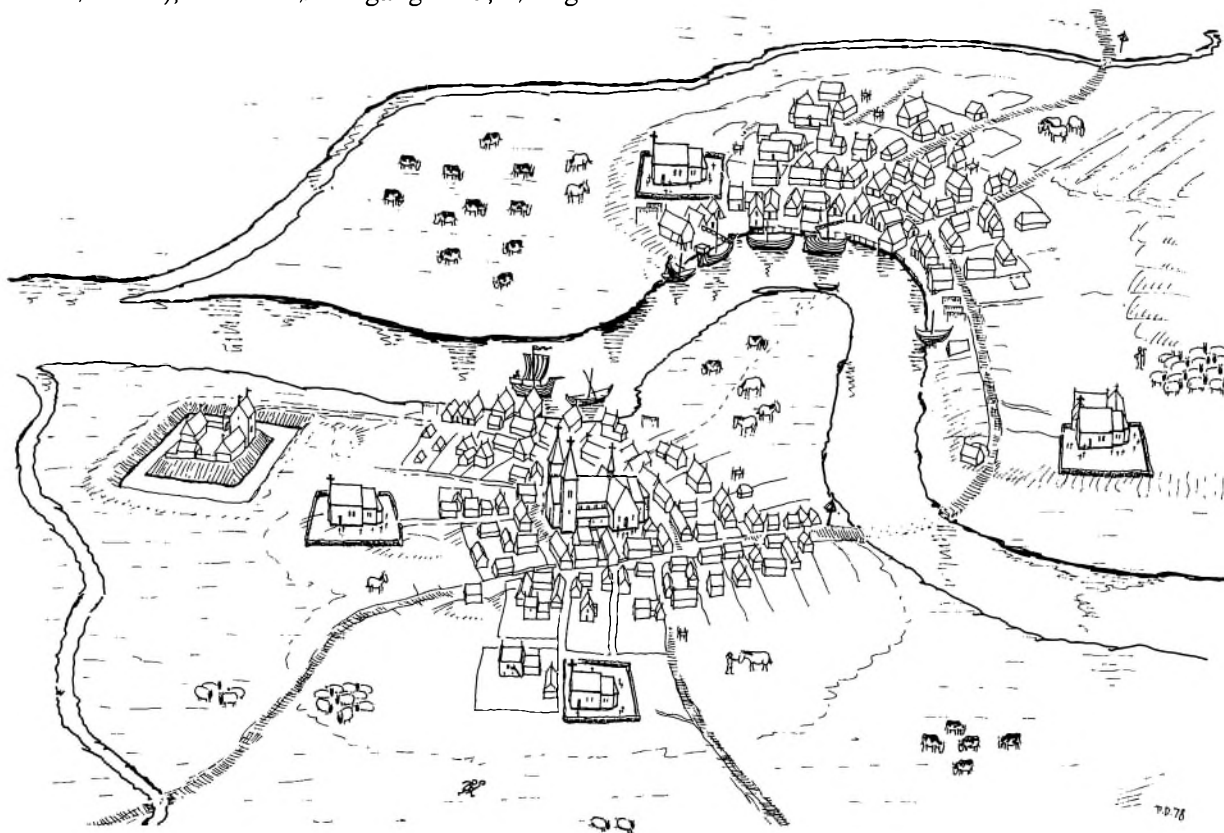
Dobbeltby 1100-1200

Hvis man tænker sig Dammene og deres bebyggelse fjernet, kan det moderne bybillede give en forestilling om byens dobbelt-struktur.

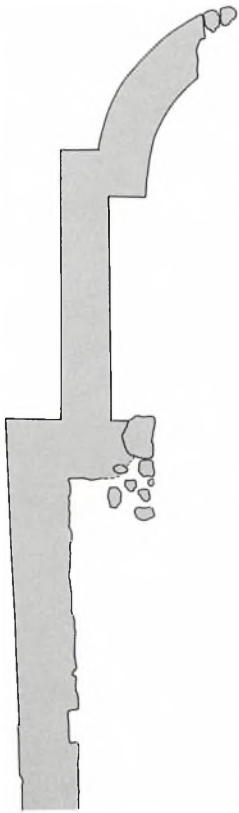
Perioden belyses både af arkæologiske og skriftlige kilder — foruden af de første bygninger. Der er spor af aktiviteter fra området på nordsiden af åen, mens gravninger på sydsiden mange steder viser bundlag, der går tilbage til 1100-årene. Bygningstømmer herfra er blevet dateret til 1130'erne. Biskop Thure, der døde 1134, nævnes som den første, som byggede domkirken af sten. Den nuværende domkirke er påbegyndt i slutningen af århundredet og fuldendt i begyndelsen af det følgende. Byens fire andre sognekirker fordeler sig på begge sider af åen. S. Clemens (i S. Laurentiigade) og S. Peder (under Jernstøberiet), omtales første gang 1145, i øvrigt

sammen med Kathedralskolen. S. Hans kirke (i Gravsgade) og S. Nikolaj med Nonneklostret (ved jernbanestationen) omtales i slutningen af århundredet. Helliggravskirken (i nærheden af Tved å) er muligvis fra denne tid. Men hverken om denne, eller om Riberhus, som er usikkert dateret til 1115, har vi sikre oplysninger før senere. En tvedelt by viser sig dog tydeligt. Udgående fra domkirken og måske fra kongslottet udvikler sig på sydsiden en pendant til det gamle bycenter på nordsiden. Der må have ligget stærke kræfter bag denne udvikling, idet området på sydsiden klart er en ringere byggegrund.

Handel

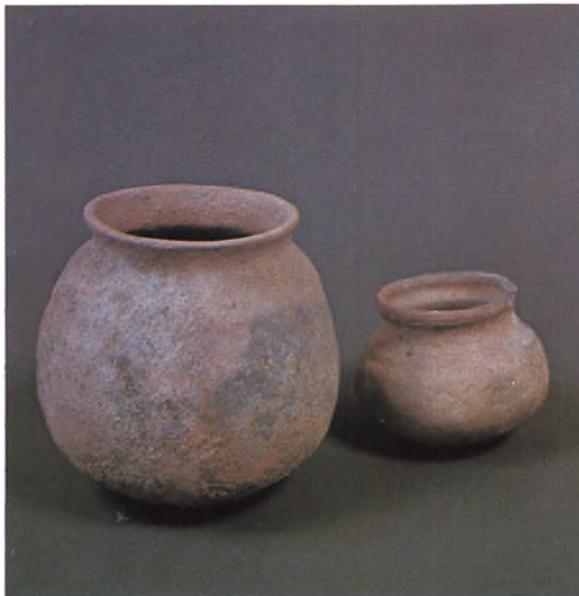
Denne periode er begyndelsen til Ribes storhedstid. Opblomstringen har flere årsager. Et økonomisk opsving i hele Europa er en væsentlig grund. En anden er, at handelsvejene tildels bliver lagt om. Det nye Lübeck overtager en stor del af handelen mellem Østersø-området og det europæiske kontinent, hvorved Hedeby/Slesvigs betydning reduceres og Ribe får sin nye chance som forbindelsesled mellem Danmark/Østersøen og handelsområdet omkring Nordsøen. Der er ingen beviser for en tværgående handel over Jylland, men det må være en baggrund for Ribes opsving. Sjællænderen Saxo undrer sig over, at kong Niels 1127 holder sønnen Magnus' bryllup i Ribe, men forklarer det med, at byens havn var fuld af skibe og indførte en glimrende mangfoldighed af forskellige varer.

Det er i denne tid, det store kirkebyggeri i Danmark finder sted. Ribe-egnen rummede ingen naturlige byggematerialer. Til domkirken og til sognekirkerne i og uden for byen importeres fra Rhin-egnene den ene ladning tufsten efter den

S. Clemens kirke var en af Ribes sognekirker, nævnt 1145. Den blev udgravet i 1911 og viste sig at være opført af tufsten.

◁ *Domkirkens korparti er opført i slutningen af 1100-årene af tufsten, importeret fra Eifelbjergene ved Rhinen.*

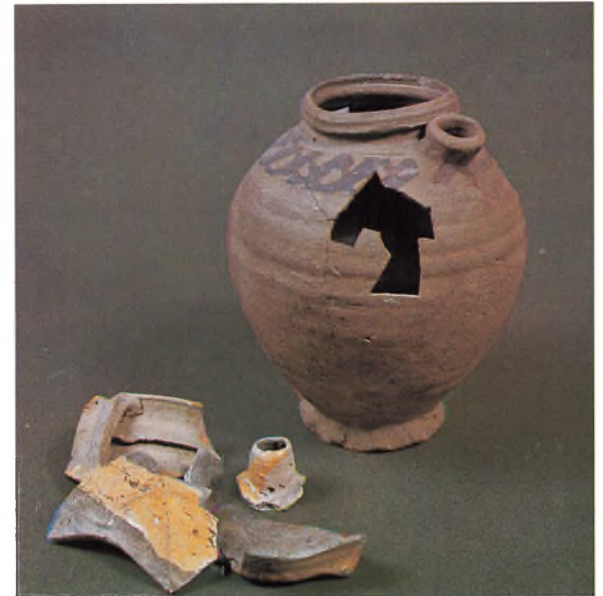
Lokalkeramik fra 1100-årene.

Sognekirkerne på landet har set ud som byens. Hviding kirke er opført af tufsten.

anden. Også fra Weser-området indføres bygningssten. Sammen med denne import kom den øvrige mangfoldighed af varer, og Ribe tjente gode penge som transithandelsplads.

Importkeramik fra Rhinegnene og de sydlige Nederlande.

Storhedstid 1200-1535

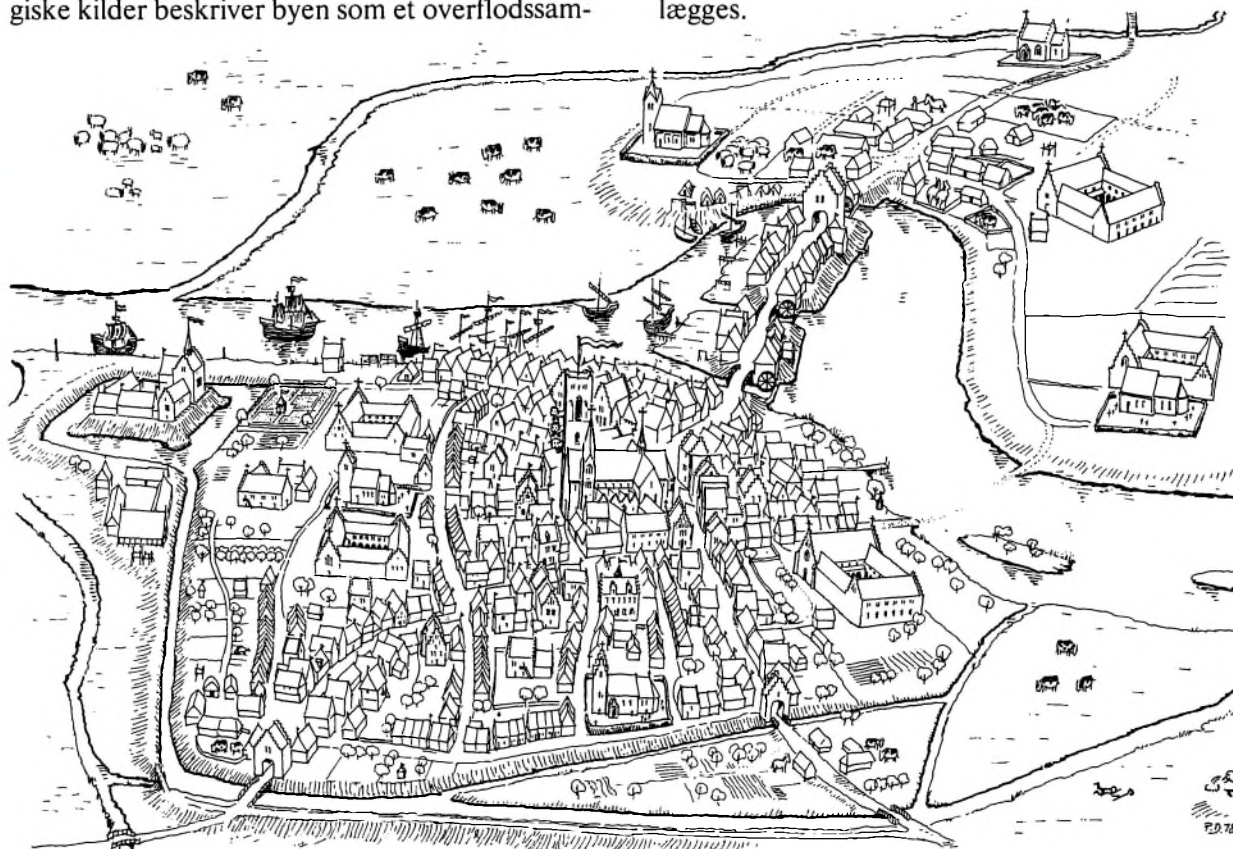
Overdammen, Mellemdammen og Nederdammen ligger på den gamle dæmning, som blev bygget ca. 1250. Ved Frislusen stod Kongens Mølle og for enden af Nederdammen markerede Nørreport, der her var byens grænse.

Kort over Jylland fra 1351. Ude i havet står »Portus Ripeis«, Ribes Havn. De store skibe blev liggende ude i Vadehavet, hvilket forklarer kortets betegnelse.

Ribe er Danmarks største skatteyder. Det ene kongelige privilegium efter det andet begunstiger handelslivet. Ribe-købmænd omtales i mange af Europas byer, ligesom udenlandske købmænd her. Skulle man til udlandet, for at handle, i politisk mission, på pilgrimsrejse, eller for at studere, rejste man ud over Ribe. En rejsebeskrivelse fra tiden, med nøjagtige angivelser af rejserute og rejsetid, gør rede for vejen fra Ribe til det Hellige Land. Et kort fra 1501 over Europas handelsruter har Ribe som et af udgangspunkterne. Toldregnskaber fortæller om den store eksport af okser og heste, og de arkæologiske kilder beskriver byen som et overflodssam-

fund. Talrige kirkelige institutioner rejser sig. I 1200-årene finder en storslået byplanlægning sted, måske med kongen som initiativtager. Der opføres en dæmning tværs over ådalen, og ved denne anlægges »Kongens Mølle« (i dag Frislusen). Syd om byen graves en kanal (Stampemøllestrømmen) med en dæmning på ydersiden (Damvej), og kanalen forbindes med Riberhus' voldgrave. Den sydlige bydel har sikret sig absolut dominans og forskanset sig bag vand og byporte. Det gamle handelscenter rummer eksportstalde og havn. Sidstnævnte flyttes i 1400-årene, hvor Slippekvarteret og Skibbroen anlægges.

Kirkens søndre portal, kaldet »Kathoveddøren« med Korsnedtagelsen og Det Himmelske Jerusalem.

◁ *Kong Valdemar Sejr (d. 1241) fra Kathoveddøren.*

Konsoffigur. Midten af 1200-årene.

Domkirken

Omkring domkirken var samlet et betydeligt præsteskab. Bispestolen havde sin egen administration. Domkirkens overordnede præster — kannikerne — var samlet i Kapitlet, der foruden de enkelte kannikedømmer administrerede domkirkens byggefond. Kirkens talrige altre havde egne præster — vikarerne. Kapitlet administrerede også Kathedralskolen, hvis beliggenhed i Puggaardsgade er kendt fra 1294 til slutningen af 1400-årene, hvor den blev flyttet til Skolegade. Datidens økonomi hvilede på jordbesiddelse. Kirken erhvervede i løbet af middelalderen store mængder jordegods, fordi gaver til kirken var et middel til at sikre sin sjæls frelse. Kirkens præster, ikke mindst de høje prælater, var datidens overklasse, og har som sådan skullet bo standsmæssigt. Deres residenser har derfor i høj grad præget bybilledet. Domkirken, som er dominerende nok i dag, må have været helt bjergtagende, da den stod færdig. Dengang lå den på toppen af sin indlandsklit 2-3 meter

Døbefont af malm, ca. 1450.

over omgivelserne, i dag ligger den 1½ meter under gadehøjde. Kirkens udseende var, før Borgertårnet kom til i 1300-årene og de ydre sideskibe i 1400-årene, ligesom dens byggematerialer helt præget af kirkerne ved Rhinen. Både i det ydre og det indre glimrede den med al den pragt, som rige gaver kunne udstyre den med. Hvert eneste alter havde sit eget udstyr af kostbare stoffer og ædle metaller. Jordeliv og Himmelige samledes i billeder. Over den søndre portal ses Korsnedtagelsen i et af de smukkeste danske granitreliëffer. Ovenover sidder Kristus og Maria i det himmelske Jerusalem, og foran dem knæler konger og dronninger. Den figur, som rækker Kristus sit kors, er blevet tolket som Valdemar Sejr. Inde i kirken bærer figurer hvælvene. En af dem, en ung riddersmand med blomsterkrans i håret, træder det onde under fode. I korstolene har kannikerne siddet under messen. Gravsten, som biskop Iver Munks, minder om de døde stormænd, og til døbefonten har man frembåret de kommende slægtled. Noget af pragten er bevaret, men det meste forsvundet i en mere nøgtern eftertid.

Kannikestole. Ca. 1500.

Klostret

Et klosterkompleks var opført efter et byggeprogram, der var internationalt, men fastlagt i den katolske kirkes moderland. Al indre kommunikation mellem kompleksets fire fløje og mellem de enkelte rum foregik via omgangen, som åbnede sig mod grønnegården i midten. En kølig behagelighed under varme himmelstrøg, men knapt så praktisk i nordisk vinterkulde.

◁

Byklostrenes rolle var i høj grad den, som i dag er tildelt sygehuse og plejehjem. Som velhavende by havde Ribe sin rigelige forsyning af disse institutioner. På nordsiden lå Nonneklosteret og Spedalskhedshospitalet, S. Jørgensgården. På sydsiden fandtes mellem Sønderportsgade og Riberhus Gråbrødre klosteret, Korsbrødre klosteret og Helligåndshuset. Efter reformationen blev alle disse virksomheder samlet i Sortebrødre klosteret, der er bevaret til i dag. Det blev grundlagt i 1228, men som følge af en dårlig byggegrund faldt dets bygninger sammen to gange. Det nuværende bygningskompleks stammer fra midten af 1400-årene.

Senmiddelalderens Ribe rummede ialt 16 kirkelige institutioner.

- Klostre.
- Sognekirker.
- Andre kirker og kapeller.

Handel

Glaseret lertøj fra 12- og 1300-årene.

Knivskaft af elfenben fra ca. 1300.

Som nævnt er den søndre bydels nuværende gadehøjde en anden end det oprindelige terræn. Gader og huse ligger på op til 5 meter affald, der tildels er uforrådnede, og som hovedsagelig er afsat i løbet af perioden 1100-1300. Meget tyder på, at ophobningen er sket bevidst som følge af stormflodstruslen. Udgravninger i denne vanddrukne svamp giver livlige billeder af hverdag i den middelalderlige by. Nedrevne eller nedbrændte huse, hvor de dele, der allerede i husets levetid var blevet dækket, står velbevaret med friskt tømmer. Grundskellenes hegn, de sølede gader, møddingskuler, hvor halmen endnu ligger gul og gødningen grøn, iblandet fluer og andet småkræ. Værkstedsaffald, husholdningsredskaber og beklædningsgenstande bringer os tæt på det enkelte menneske, og afspejler byens rigdom.

Den internationale og nationale handel kommer til udtryk gennem det fundne. Handelsruterne er ikke væsentligt forskellige fra dem, vi har hørt om i vikingetid, blot bedre belyst. Keramik importeres stadig fra Rhinegnene, men også fra Nederlandene, fra England og fra Frankrig. De

Voksensko og barnestøvler fra 12- og 1300-årene.

Mortere af sten. 1200- og 1300-årene.

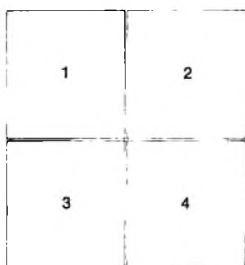
grovere køkkenkar ligner de ældre og er hjemmelavede. Et vigtigt led i husholdningerne var mortere, hvori maden blev findelt. Disse blev importeret fra England, Frankrig og Norge. Lædervarer er hjemlige, men et knivskaf af elfenben, forestillende en falkejæger, stammer fra Frankrig. Nordsøhandelen flourer.

Stentøj fra 13- og 1400-årene.

Huse

1. Taarnborg.
2. Puggaard.
3. Gavlhus i Grønnegade.
4. Boder i Puggårdsgade.

De ældste udgravede huse er af træ. Fra 1200-årene kan man læse om rigmændenes — prælaters og købmænds — stenhuse, men ingen er bevaret. På de enkelte grundstykker opførtes stenhusene tilbage på grunden, mens udlejningsboder lå ud til gadelinien. Hvor det var muligt, udnyttedes grundene på denne måde af kirker og klostre, såvel som af gejstlige og borgere. Udnyttelsesgraden har været stor, bebyggelsen ligget tæt. Bygrunde med bodebebyggelse har været investeringsobjekter, som gav god forrentning.

*Indgang til rådhuset på V. Stöckens Plads.
To stenboder fra 1528 erhvervede byen i 1709 og gjorde til byens rådhus.*

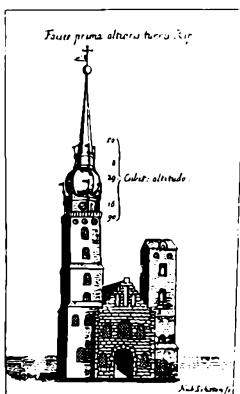
Byens Nørreport, formentlig opført i slutningen af 1200-årene, blev nedrevet i 1843. T.v. Ydermøllen.

◁
To kannikerresidenser findes bevaret. Taarnborg, opført i beg. af 1500-årene, ligger i gadelinien, mens Puggaard, opført ca. 1400, ligger inde på grunden. I Grønnegade ligger et købmandshus og i Puggaardsgade et eksempel på bodebebyggelsen. Begge i bindingsværk fra ca. 1520.

Reformation og krigstid 1536-1660

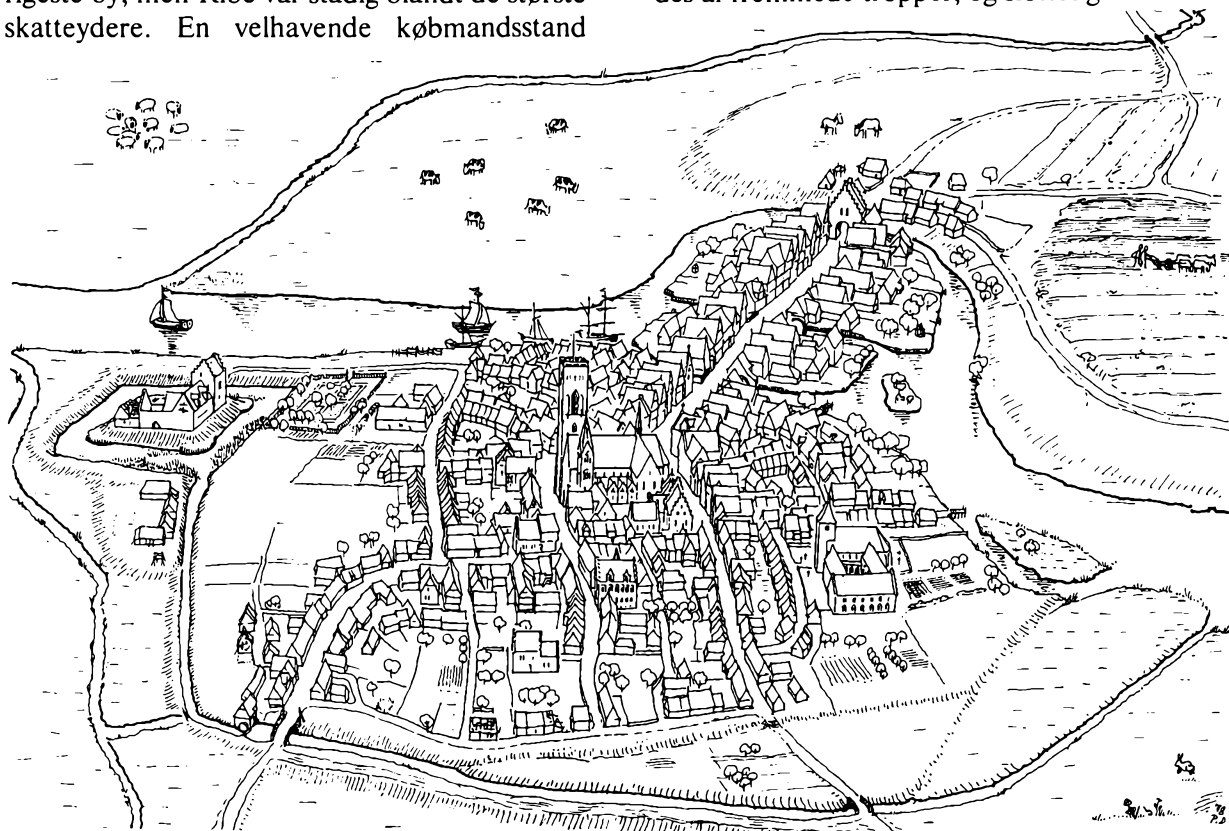

I slutningen af 1500-årene lod man udføre et projekt til et spir på Borgertårnet, som ville have gjort dette næsten dobbelt så højt. Det blev heldigvis aldrig gennemført.

1536 gennemførtes den lutheranske reformation. Den kirkelige hovedfigur, Hans Tavsén, blev biskop i Ribe, måske fordi den konservative by ikke var så venlig stemt overfor de nye strømninger. Økonomisk betød reformationen, at kongemagten kunne sætte sig i besiddelse af den katolske kirkes store rigdomme. De fleste kirker og klostre bortrationaliseredes, og bybilledet ændrede sig totalt. Domkirken blev stående som bisepe- og sognekirke, Sortebrødrenes kirke blev sognekirke og deres kloster byens hospital. På grund af de større skibes bedre mulighed for at sejle nord om Jylland, blev København landets rigeste by, men Ribe var stadig blandt de største skatteydere. En velhavende købmandsstand

drev fortsat en omfattende kreaturhandel med Tyskland og Nederlandene.

Dammene, hvis bebyggelse tidligere havde været domineret af boder, blev handelsstandens foretrukne strøg og dermed byens hovedgade. Kort før reformationen var Midtmøllen og Ydermøllen blevet bygget, og senere i århundredet opførtes Stampemøllen uden for Sønderport. Den store bybrand i 1580 medførte ikke en standsning i denne velstand. Købmændenes gavlhuse rejste sig ud til hovedstrøgene, og i sidegaderne blev opført udlejningsboder. 1600-årene prægedes af svenskekrigene. Byen erobredes af fremmede tropper, og slottet gik i forfald.

◁
Statuen af biskop Hans Tavsén. Udført 1942 af billedhuggeren Johannes Bjerg.

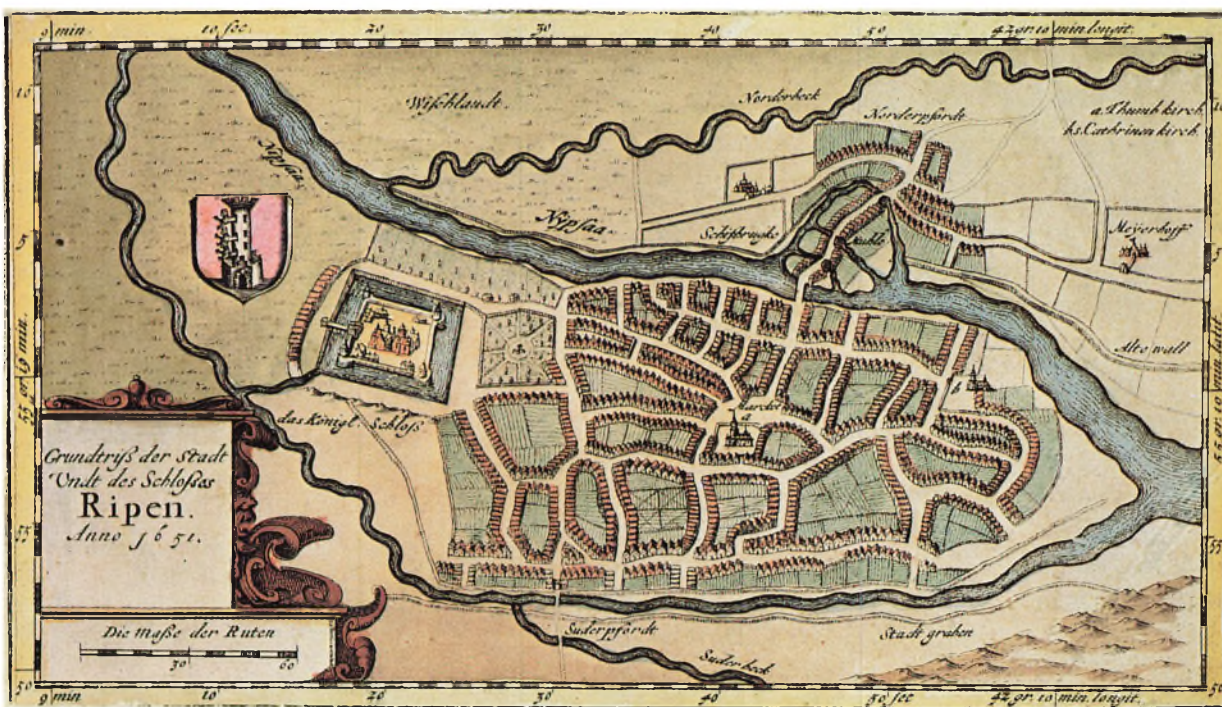

I denne periode kommer de første byprospekter og bykort, kilder, man skal anvende med en vis varsomhed. 1588 udgav Georg Braun i Köln et atlas med billeder af Europas store byer. Historikeren Anders Sørensen Vedel hjalp tegneren med Ribe-prospektet og sørgede for, at alle kirker og klostre blev medtaget, for at få byen til at tage sig imponerende ud. Byprofilen er dog ikke væsentlig forskellig fra den, man ser i dag.

Ribe by, set fra nord, 1588.

Johannes Mejers kort fra 1651 er den første byplan for Ribes vedkommende. Heller ikke her er tilstræbt nogen nøjagtighed. Huse er signaturer, gader er lagt med rund hånd og dæmningen gennemskåret af én vandstrøm for meget. Den fuldt udbyggede Skibbro er et væsentlig nyt træk i bybilledet, men den spiller ingen rolle på de to gengivelser.

Ribe by i dag, set fra nord.

Ildebranden i 1580 (grå) berørte bl.a. de områder, som var blevet nybyggede efter byudvidelsen i slutningen af 1400-årene, nemlig Skibbroen og Fiskergade med slipperne og Sortebrødregade. Klostergade er efter al sandsynlighed anlagt efter branden.

Ildebrand var en konstant trussel, og mange bestemmelser var indført for at formindske risikoen. De var dog ikke lige lette at gennemtrumfe, fordi sparsommelige myndigheder ikke selv rettede sig efter dem. I Ribe stod adskillige offentlige bygninger — imod forordningen af 1554 — stråttækte. Da der den 3. september 1580 udbrød brand i Kristen Borgs hus på hjørnet af Stenbogade og Peder Dovns Slippe, udviklede det sig til en katastrofe. Ifølge samtidige beretninger

blev 11 gader og ialt 213 ejendomme lagt øde. Da man omsider fik bugt med ilden, lå hele området mellem åen og Grønnegade/Stenbogade/Hundegade i ruiner. Den berørte ikke Domkirken, men S. Katrine kirke og klostret blev beskadiget. Brandforsikring eksisterede ikke, så det er imponerende, at genopførelsen stort set var sluttet ved år 1600. 1581 anskaffede byen sig brandredskaber, og forbudet mod stråttage blev gennemført med hård hånd.

Nederdammen. Bebyggelsesstrukturen efter middelalderen med gavlhuse og smalle, lange grunde.

Grundmurede rigmandshuse. Laurids Tøgersens hus fra 1581 vendte gavlen mod Overdammen og Mads Pors' fra 1590 mod Stenbogade.

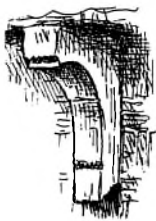
Bindingsværkshuse fra ca. 1600 i Sønderportsgade.

Bindingsværksboder fra ca. 1600 i Præstegade.

Knægt fra 1520'erne.

Knægt fra 1570'erne.

Knægt fra efter 1580.

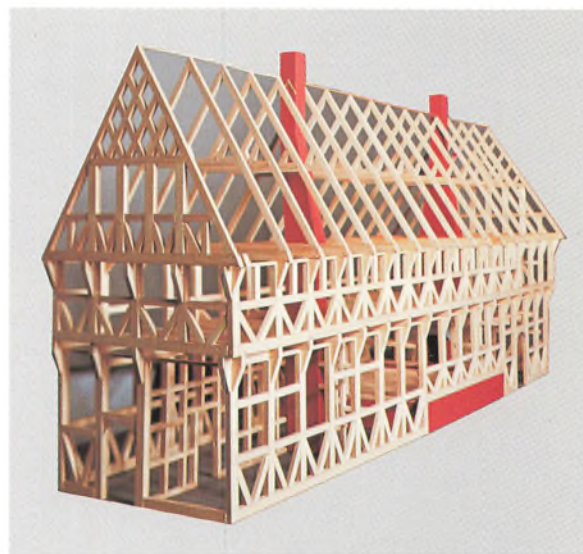

Knægt fra o. 1650.

◁
 Gavlj på Norderdammen,
 fra ca. 1650.
 De knægtbyggede
 bindingsværksgavle var
 dårlige konstruktioner, og
 faldt alt for let ned. Der
 er kun to bevaret i Ribe.

I senmiddelalder ændrede bebyggelsesmønstret sig, idet grundejere ønskede deres huse anbragt i gadelinien. Pladsen langs gaden var trang, og de lange, smalle grunde, som man tydeligst kan se på Dammene, opstod. Husene blev anbragt med gavlj til gaden, begrebet »gavlhus« blev til. Kun de mest velhavende kunne tillade sig grundmurede huse, mens det øvrige byggeri blev opført i bindingsværk. I princippet består dette af et træskelet, hvis enkelte dele er tappet og naglet, »bundet«, sammen. I vægfladerne blev mellemrummene udfyldt med risfletning og lerklining, eller, som normalt i købstæderne, med mursten. Hvis husene opførtes i flere etager, sprang den øvre ydermur, hvilende på »knægte«, frem for den nedre. På Ribes bløde undergrund er bindingsværk dog en god konstruktion, fordi den bedre kan give efter for sætninger i jorden. Bindingsværk-gavlhuset blev købmændenes foretrukne byggeri. Efter branden fik det en udformning som nærmer sig det moderne typehus' principper. Ud til gaden lå indgangen. Bag denne »Framgulvet«, der var entré og handelsbod. Ved siden heraf lå »Dørns«, som var familiens daglige opholdsrum, og bag dette køkkenet. Senge-

Ebbe Mogensens gavljhus. Siden mod Sortebrødregade.

Ebbe Mogensens gavljhus fra 1583. Model af bindingsværket.

steder var alkover i dørnset. Denne 3-rums-enhed lå i gadehøjde. Bag denne opførtes en halvhøj kælder, hvorover »Storstuen« var familiens repræsentative festrum. Øvre etage tjente til lager og soverum for tjenestefolk. Efter behov kunne den individuelle bygherre supplere grundenheden.

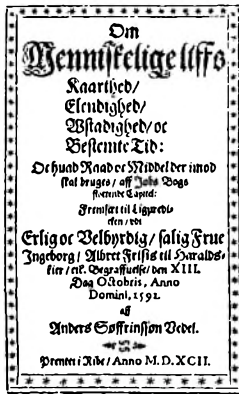
Detaille af bindingsværk i Sønderportsgade.

Rådmand Hans Jessen Søhane (d. 1604).

Anders Sørensen Vedels
ligtale over fru Ingeborg,
Albret Friis's. Trykt 1602
på Liljebjerget i
Skolegade.

◁
Storsuen i rådmand
Ebbe Mogensens hus,
opført i 1583. I dag en fløj
af Quedens' Gaard.

Gejstligheden og borgerskabet dannede i fællesskab Ribes overklasse. Man giftede sig med hinanden og holdt, hvis man var særlig velhavende, brylluppet på rådhuset. Man stod fadder for hinandens børn, sørgede for deres uddannelse, fulgte hinanden til graven og holdt lærde begravelsestaler. De to klasser udgjorde en enhed, som kun undtagelsesvis optog nye folk i kredsen, men hvis kulturelle udfoldelse var ens. Husene, rummene, møblerne, rumudsmykning, malerier og bøger, havde et fællespræg. Anders Sørensen Vedel, som var kongelig rigshistoriker og havde eget bogtrykkeri på sin residens »Liljebjerget«, var tillige stor grundbesidder i byen.

Rådmand Anders Sørensen blev dræbt i drukent slagsmål i svigersønnens, biskop Peder Hgelunds gård. Rådmand Hans Jessen, som fik tilnavnet Søhane for at have tilfangetaget sørøvere, blev dræbt på Skibbroen af sin svigerdatters broder. Livsudfoldelsen kunne give sig voldsomme udtryk. Med forbehold for giftermål deltog også de kongelige lensmænd i dette samkvem. Menigmand er det som altid vanskeligt at få viden om i historiens kilder. I perioden foregik de

Historikeren Anders Sørensen Vedel (d. 1616).

Mette Christensdatter (d. 1659) med ægtefællerne Jørgen Pedersen (d. 1650) og Carsten Tønnesen (d. 1667), begge slotsskrivere på Riberhus.

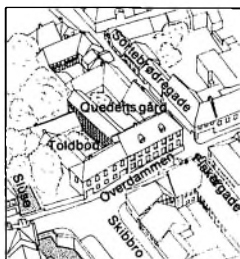
mange hekseprocesser, af hvilke den mest kendte er sagen mod Maren Spliid. Disse processer kaster skarpt lys på samfundets tabere, de folk, som ikke kunne finde sig til rette med det herskende system. Retsprotokollerne er de bedste kilder til oplysning om byens dagligdag i datiden.

Rektor Gode Lauridsen (d. 1627).

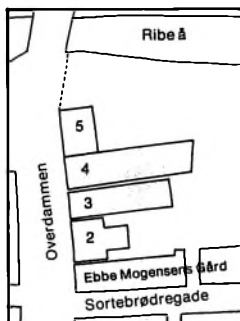

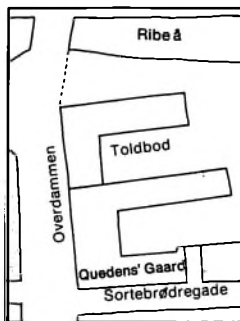
Nedgang og forfald 1660-1850

Quedens' Gaard på Overdammen. I nedgangstiden ledte presset på grundudnyttelsen. Den flerlængede købmændsgård opstod i slutningen af 1600-årene.

Før og efter 1660.

Resens Ribe-kort fra 1670'erne. ▷

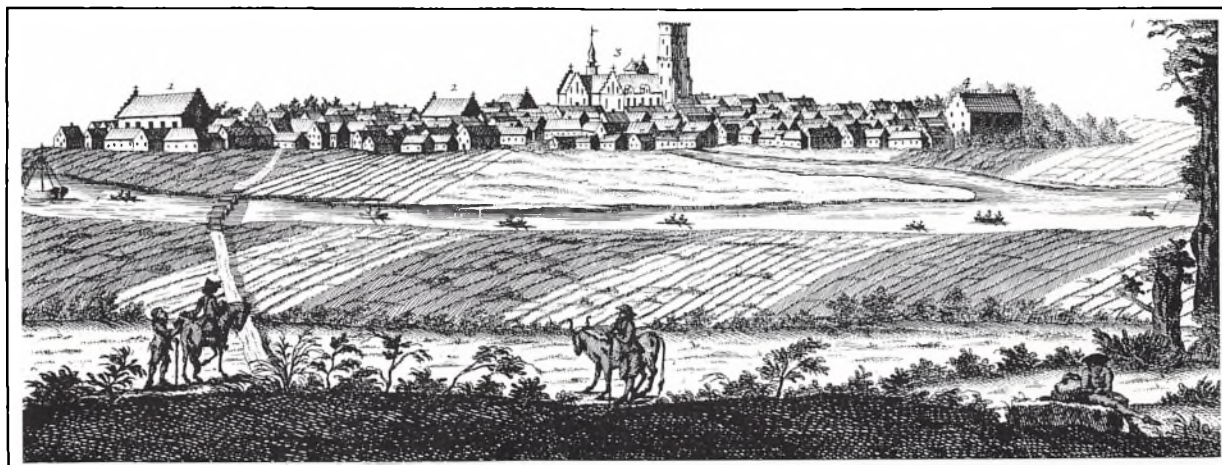
Perioden er Ribes fattigste tid. Nedgangen skyldes dels krigene, dels søhandelsruternes omlægning. Men krige har aldrig forhindret en by i at rette sig op, og en betydelig okseeksport til udlandet finder stadig sted. Årsagen ligger snarere i Enevældens indførelse, og koncentrationen af al økonomisk og politisk magt i Kongens København. Centraliseringen gjorde ende på borgerkulturen i Ribe, såvel som i de fleste andre provinsbyer. Det skæve Danmark blev grundlagt. Centralmagten fik øget indflydelse på bystyret, amtmanden førte tilsyn, og den hidtil folkevalgte borgmester blev kongelig udnævnt og fik titel af

præsident. En selvstændig embedsmandsoverklasse — amtmand, biskop, præsident, rektor, apoteker, tolder — udviklede sig og fik mindre med borgerskabet at gøre. — I 1660'erne gik historikeren Peder Resen igang med at indsamle materiale til en beskrivelse af Kongens Danmark, men han nåede dog ikke at se sit atlas udgivet. En tegning til atlasen, formentlig udført i 1670'erne, er gengivet her. Syd vender opad, hvilket betyder, at forstaden og Dammen ses fornedet i billedet. Til højre herfor ses S. Peders kirke, der blev anvendt som byens materialhus. Nøjagtigheden er større end på Brauns og Mej-

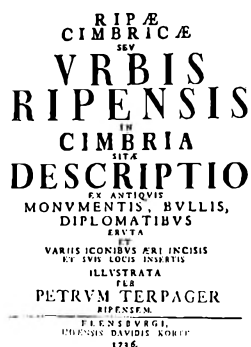

H. B. M.

Ribe 1757 set fra nord. Fortegning til Erik Pontoppidans Danske Atlas.

Titelbladet til Peter Terpagers bog om Ribe fra 1736.

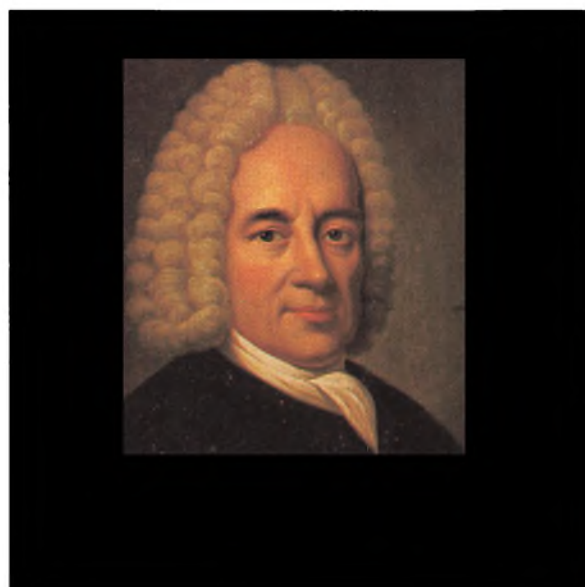
ers gengivelser. Slottet var efter krigenes ødelæggelser stærkt ruineret. Det blev aldrig taget i brug igen, og amtmanden var flyttet ind i Korsbrødregaard.

I en modløs tid kan man søge til fortiden for at finde trøst og opmuntring. I Ribes økonomisk fattigste periode bliver den forskning i byens historie grundlagt, som kulminerer med J. Kinch's store byhistorie. Det er karakteristisk, at den finder sit udspring iblandt byens egne sønner. 1690

skrev borger-sønnen M. P. Rostoch i Odense nostalgiske vers om byens fordums storhed og mange lærde mænd.

1736 udgav Peter Terpager, en efterkommer af Ribes rådsaristokrati, sit kæmpeværk om Det Jyske Ribe, som fik international læsekreds, fordi det var skrevet på Latin. Det blomstrende åndsliv knyttede sig til kirken, hvor bl.a. salmedigteren H. A. Brorson var biskop, og til Katedralskolen, hvor forfatteren og moralisten C.

Biskop Laurids Thurah.

Rektor Christian Falster.

◁
Det ældste nøjagtige bykort over Ribe er dateret 1797 og er opmålt af P. C. Rønner efter den kongelige vejkommissions befaling.

Frederik IV's kongelige navnetræk pryder rektor Falsters nye skolebygning.

1. Amtmandsboligen i Puggaardsgade, opført i 1797 af stiftamtmand Moltke.

2. Quedens' Gaard på Overdammen, forhuset opført 1790 af stiftsphysikus Fridsch.

3. Ca. 1850 opfører forskellige håndværksmestre en række ens huse i Bispegade.

4. Husrækken i Klostergade, opført som almisseboder o. 1600, får grundmurede facader op mod 1850.

Christian Giørtz' navnetræk pryder hans fabriksbygning på sydsiden af domkirken. Ifølge dens latinske indskrift skete hans investering »Ikke for hans egen skyld, men for fremtidens«.

Falster var en fremragende rektor. Samtidige kilder viser dog klart, hvor svært byen havde ved at klare sig i andre henseender.

Byggeri i første halvdel af perioden var stort set indskrænket til ombygninger og nødtørftige reparationer. 1724 lykkedes det rektor Falster ved privat velgørenhed at gennemføre en ombygning af de bygninger, som skolen var flyttet ind i før år 1500. I slutningen af 1700-årene resulterede et generelt økonomisk opsving i landet i en byggeaktivitet, som fortrinsvis skaffede embedsmandsstanden nye boliger. Amtmanden byggede sig bolig i Puggaardsgade, Stiftsprovsten ombyggede sin residens (nuværende Hotel Klubben) og amtslægen sin (nuværende Quedens' Gaard). Enkelte borgere byggede også af nyt. Det mest markante er det hus, som i dag er bispebolig, og som byens rigeste købmand, Madam Rahr, opførte til sig selv. Efter Napoleonskrigene og Statsbankerotten i 1814 begyndte det opsving, hvoraf Industrialismen skulle udvikle sig. Den stigende velstand giver afsmitning selv i sidegaderne, hvor husene grundmuredes. I slutningen af perioden investeres i skibsfart, især på

Udsigt over byen fra S. Nikolajgade, ca. 1850.

Acsisseboden uden for Nørreport. Her opkrævede byen omsætningsafgifter.

England, og de første industrier rejser sig. Købmand og skibsreder Christian Giørtz, der bl.a. importerer fajancer fra England, koncentrerer en ældre hjemmeindustri, og opfører med engelske maskiner en bomuldsfabrik.

Industrialisme 1850-1950

▽
Udsnit af Videnskabernes
Selskabs kort fra 1805.
Copyright.

Jylland før 1864, efter
1864, og efter 1920.

▽
Udsnit af Generalstabens
atlasblad »Ribe« fra
1873. Copyright.

Perioden er de store forventninger og de store skuffelsers tid. Den begyndende industrialisme skaber håb. England er det store foregangsland og det store marked. Nordsøhandlen tager nyt opsving, men med gammelkendte varer, okser. Ribes købmænd engagerer sig i skibsfart og prøver på at genskabe Ribe som havneby. Tilsejlingsforholdene forbedres 1858 med en gravning af den første del af kanalen, fra det store å-slyng til udløbet i Vadehavet. Utilstrækkeligheden var fra første færd åbenbar, men politisk var den sidste del af arbejdet først moden i 1918 — og da var det for sent.

Krigen 1864 og tabet af Sønderjylland blev katastrofalt. Ribes opland reduceredes til intet. Grænsen kom til at ligge 5 kilometer syd og øst

for byen, og udviklingen gik i stå. 1868 placeredes Danmarks nye Nordsø-havn i Esbjerg, og jernbanen førtes direkte hertil. 1875 koblede Ribe dog til jernbanenettet ved en stikbane fra Bramming.

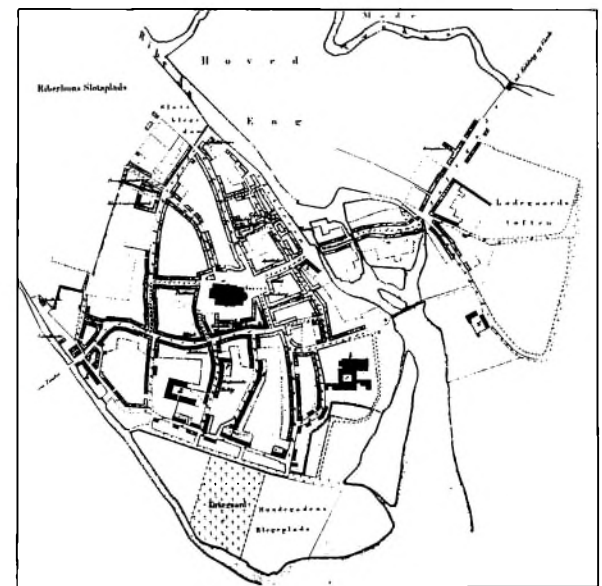
Det var planlagt, at banen skulle føres igennem til grænsen. I første omgang kom den kun til Ribe, og da der ikke kunne opnås politisk tilslutning til fortsættelsen, byggede og betalte finansfyrsten Tietgen det manglende stykke.

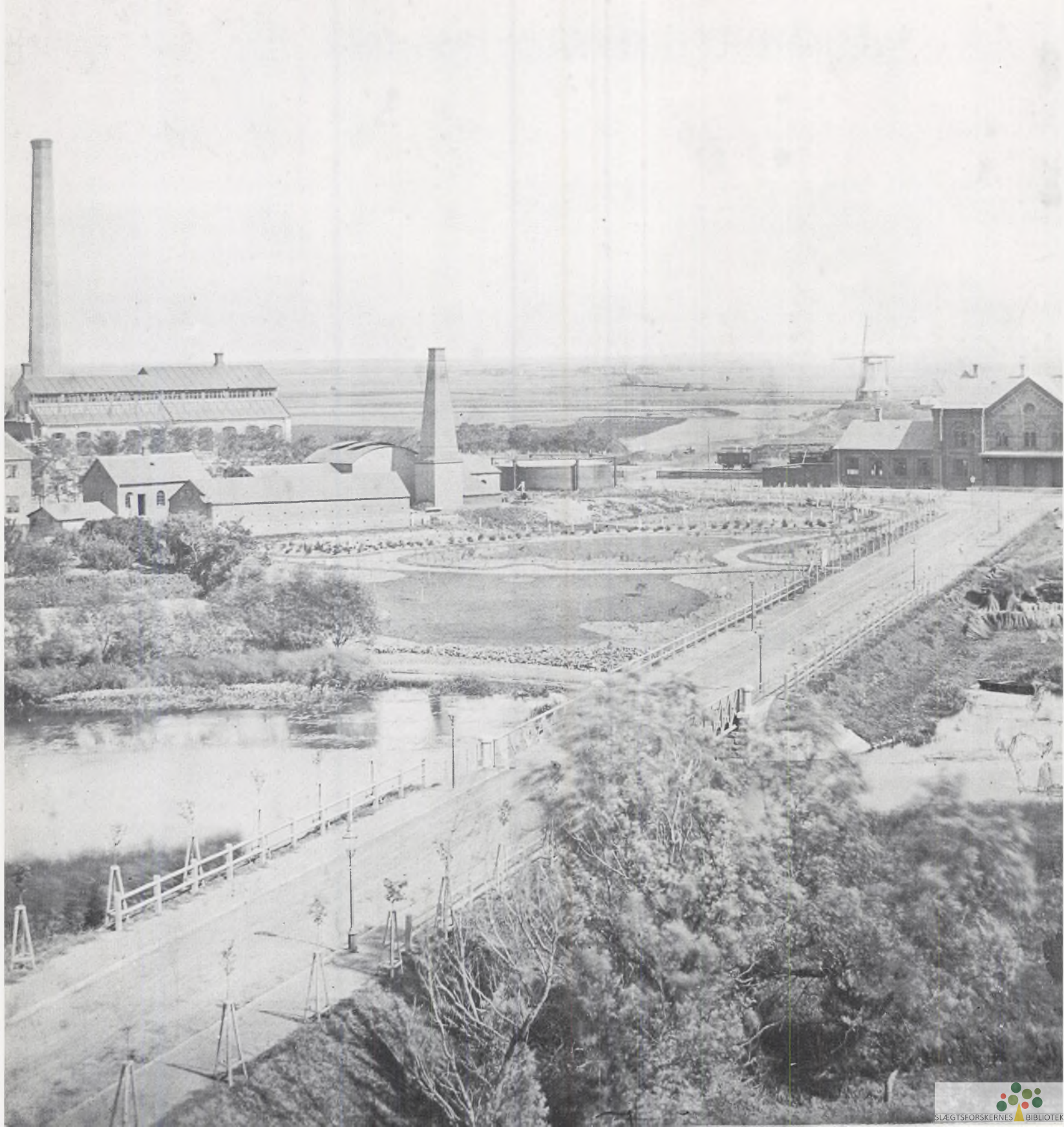
Efter 1920 havde Ribe igen mulighed for at udvide sit opland, men i den mellemliggende periode havde de omliggende byer, Esbjerg, Bramming, Gørding, Gram, Rødding og Skærbæk, erobret så meget af handelen, at oplandet af den grund blev reduceret.

Luftfoto af Ribe Vesterå med det gamle å-løb og de 2 kanaler.

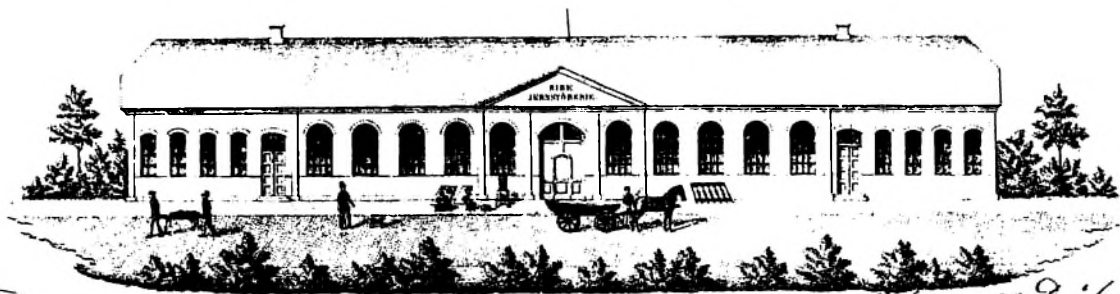
Kort over Ribe, 1858.

Da jernbanen var kommet, åbnede man middelalderbyen ved at forbinde stationen med rådhuset. Dagmarsgade er fotograferet fra vandtårnet. I baggrunden til venstre ses bomuldsfabrikken, der 1918 havde en årsomsætning på 32 mill. kr. Nedlagt som urentabel 1927.

◁

Lauritz Petersen, A. S. S.

JERNSTØBERIET I RIBE.

Slottet

Jernstøberiets hovedbygning 1848. Facaden er i dag tilbageført i sin gamle skikkelse.

Området nord for åen bliver igen bebygget, som industrikvarter. Tømmerhandler Lauritzens tømmerplads lå ved Saltgade, ligesom Apoteker V. Støckens Jernstøberi. Christian og Balthasar Giørtz' Bomuldsfabrik udviklede sig i S. Nikolajgade. Over for Skibbroen, på Mellemdammen, lå Fr. Kolvigs Cikoriefabrik. Men byen kæmpede forgæves for at få del i den økonomiske udvikling. Havneby-planerne slog fejl, og det lykkedes ikke, trods livlig pression på Rigsdagen, at

få den jyske tværbane ført ned om Ribe. Da drømmene om industrialisering var blevet knust, flyttede Lauritzen til Esbjerg, Kolvig til Fanø. Giørtz afhændede sin fabrik i slutningen af århundredet. Crome og Goldschmidt, som overtog den, overførte virksomheden til Horsens og lukkede i 1927 den betydningsfulde arbejdsplads. Jernstøberiet var eneste overlevende og voksede til Ribes store industri med forgreninger i andre byer.

Udsnit af kort, som viser Tønder-jernbanens planlagte linieføring. En rettelser lægger jernbanelinien i nuværende placering, og tilføjer stationen samt Dagmarsgade. Øst opad.

Industriherrerens boliger. 1852 opførte Christian Giørtz sin engelske villa på Skibbroen, hvorfra han kunne holde udkik med sine skibe. 1864 byggede arkitekt L. A. Winstrup Balthasar Giørtz' pragthus, kaldet »Slottet«, i S. Nikolajgade.

Kurveholmen i billedets forgrund erhvervedes fra byen i 1900 af tømrermester Jacob Peters. Han tegnede og byggede næsten alle huse — alle forskellige.

»Liljebjerget« i Lindeallé. Opført 1911 for garver Hansen af Jacob Peters.

»Abildgaard« på Tangevej. Opført 1910 for købmand Nielsen af arkitekt L. C. Nielsen.

Villaen, parcelhuset, blev industrialismens foretrukne boligform. Enfamiliehuset med omgivende have er stærkt pladskrævende og dermed baggrund for den voldsomme byudvidelse siden 1880. Det begyndte omkring Dagmarsgade, derefter fulgte Kurveholmen og den inderste del af Tangekvarteret, samt kvarteret omkring S. Laurentiigade. Villaerne, som opførtes til byens embedsmænd og handelsstand, tegnedes i alle håndtændværende stilarter.

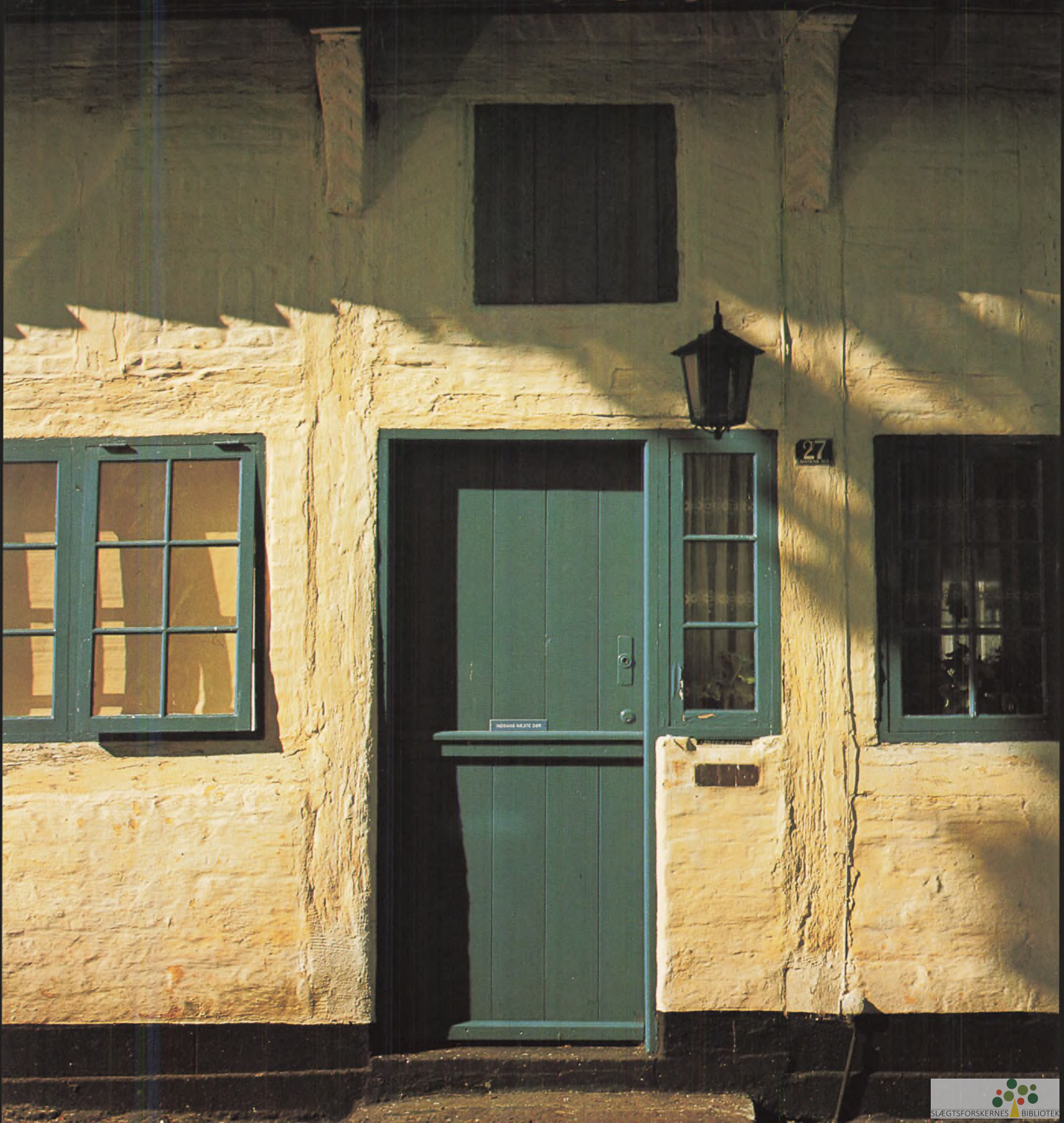
Arkitekt A. Hansen's eget hus i Rosenallé. Elementbyggeri fra 1920'erne. ▶

To-familiehus i Kongensgade. Opført i 1930'erne af arkitekt A. Hansen.

Ribes første karrèbebyggelse med lejligheder. Opført 1948 af Ribe Boligforening.

27

INDGANG NÆSTE DØR

Avlsbrugere og arbejdere

I Stiftfysikus Kjærs hjem vækkede pigen børnene en morgen inden Jul under høje grisehyl fra naboen. »Herregud«, siger hun, »i dag er det Stine Bagers Gris«. Og så tilføjer forfatteren af dette lille billede: »Hun kendte Stine, hun kendte grisen, alle kender alle i den lille by«. Det var ikke blot julegrisen, som havde husly i byen. Avlsbrugere repræsenterede et væsentligt indslag i den industrialiserede bys befolkning. Endnu op i dette århundrede kunne man i gaderne møde køer, som blev drevet til eller fra malkning. Den sidste kostald, i Fiskergade, blev nedlagt i 1950'erne. Industrialismen bragte også arbejderstanden ind i historien som en veldefineret befolkningsgruppe. Ribe nåede dog aldrig så langt, at selvstændige arbejderkvarterer udviklede sig. Et vist tilløb udgør Vestergade, som blev anlagt i 1850'erne.

Bomuldsfabrikkens ansatte på direktørens trappe.

Strøgtid i Ribe er titlen på et yndet postkort fra 1920'erne. Selv samtiden har fundet sammenblandingen af by og land mærkværdig.

◀

Bindingsværksbod fra ca. 1600 i Præstegade. Over mange døre i Ribe ses en firkantet lem, som fører ind til husets loft. Her kunne avlsbrugeren opbevare kreaturenes vinterfoder.

Satellitby 1950-

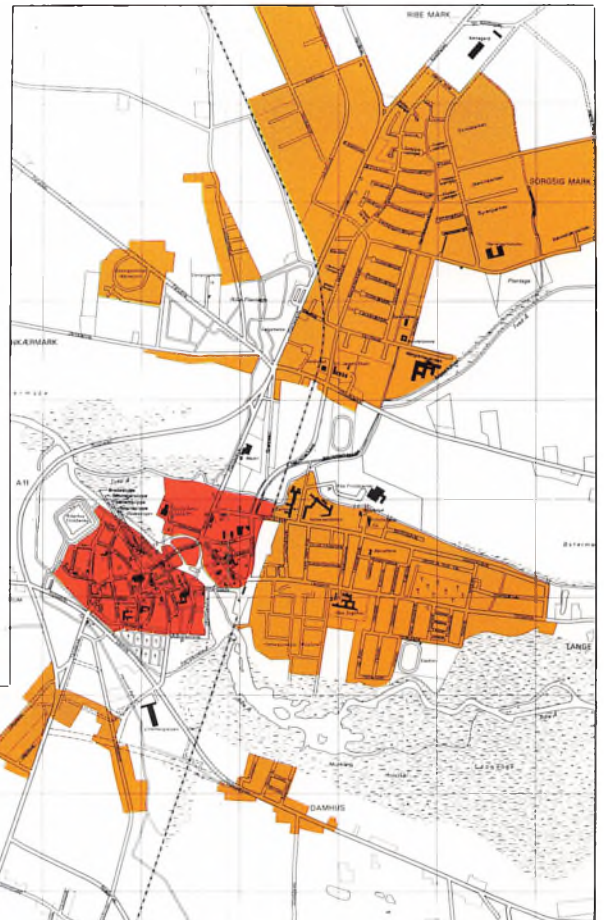
Tangekvarteret, med Ribe å og Forsorgscentret i forgrunden. I mellemgrunden Industrikvarteret og Nørremarkskvarteret.

For at skaffe byen indtjeningsmuligheder, placerede myndighederne en række institutioner i Ribe. 1905 etableredes et forsorgscenter, 1908 amtssygehuset, og 1911 seminariet. Alle øst for jernbanelinien, hvilket medførte udviklingen af den del af satellitby-systemet, som i dag hedder Tangekvarteret. Parcelhus- og karrébebyggelse er kvarterets væsentligste bestanddele. Ved siden af seminariet en kommuneskole, Valdemar-

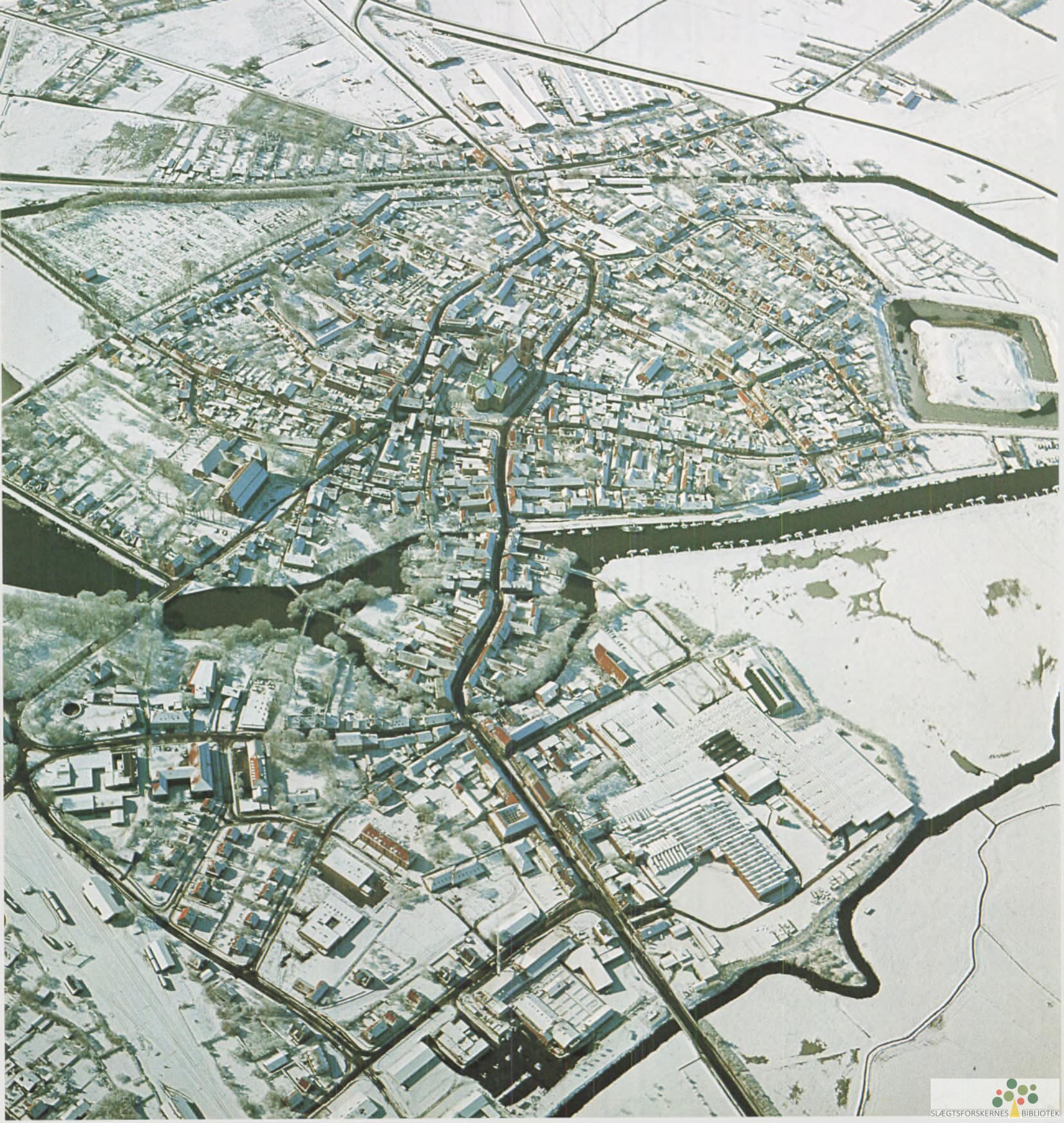
skolen. I tilknytning til kvarteret den moderne bys faciliteter, svømmebassin, sportshal og fritidscenter. Velstand i 1950'erne og 60'erne medfører øget arealbehov for byen, til trods for, at befolkningstallet er helt konstant. Nord for byen planlægges og udbygges industrikvarteret og Nørremarkskvarteret. Sidstnævnte rent parcelhusbyggeri med enkelte uddannelsesinstitutioner.

Moderne parcelhus-byggeri i Nørremarkskvarteret.

Ribe Kommunes nyeste kort over byen. Bebyggede områder indtegnet med den gamle bydel mørkere.

Planlægning og bevaring

Den motoriserede trafik har vanskeligt ved at trænge igennem det middelalderlige gadenet. Dette søges løst ved at lede gennemgående trafik uden om byen og lade motoriseret trafik bevæge sig i byen på de gændes betingelser.

Det moderne samfunds kraftudfoldelse gør en stigende styring nødvendig. Planlægning bliver et nøgleord. For Ribes vedkommende er styringen af den motoriserede trafik i de snævre gader det ene hovedproblem. Det andet er afbalanceringen af udviklingstakten i de to gamle bykerne på hver sin side af åen. Begge problemer hænger sammen med bevaring. Dispositionsplanen af 1973 og Centerplanen af 1977 taler om handelsudviklingen på nordsiden af åen, og forretningsnedlæggelser på sydsiden. Man peger på faren for, at den gamle bydel funktionsmæssigt udtyndes og forvandles til et smukt, men livløst museumsområde. For at undgå dette ønsker man at samle flest mulige af de funktioner, som henvender sig til hele byen og oplandet, i den gamle bykerne. Herved kan man tilbyde befolkning og turister bedst mulig service.

Gavlhus fra o. 1650 i Sønderportsgade. I den sydlige del af den gamle bykerne ses mange af detailhandelens lukkede butikker.

Ribe amts administrationsbygning, opført på Ribe Nørremark 1977.

Saltgade på åens nordside.

P

S

JOHANNE DAN

Turisme og bevaring

Turistforeningens første formand, redaktør Willemoes.

Fattigdom bevarede byens udseende, men fattigdom skabte også en historisk interesse, som gjorde byen til foregangsby på disse områder. Det første provinsmuseum blev stiftet 1855 i Ribe, og her opstod også landets første bevaringsforening i 1899. Det var redaktør Willemoes, som så byens muligheder for at blive turistmål, dersom man plejede dens gamle præg. Turistforeningen, som bevaringsforeningen hedder, gik tidligt økonomisk ind i arbejdet ved lån til huskere. Her fødtes idéen om tilskud eller rente- og afdragsfrie lån, som danner et grundlag for de fleste nye bevaringsforeningers arbejde. Ved forstandig planlægning kunne Turistforeningen fra 1950'erne strække sig så langt, at man kunne opkøbe forfaldne huse, sætte dem i stand, og sælge dem videre. Willemoes så rigtigt. I dag er turismen byens største indtægtskilde.

Gavlhus fra o. 1600 i Fiskergade. Istandsatt af Ribe Turistforening.

Kvægmarked på Torvet i Ribe. Fotograferet 1917 af en turist.

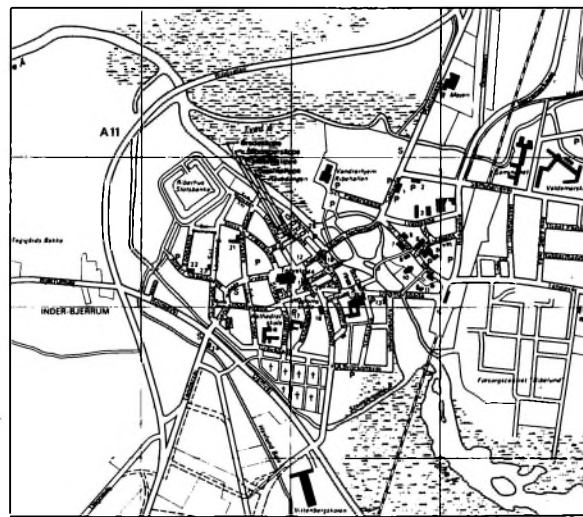

◁
Gavlhus fra 1600-årene på Skibbroen. Facaden fra 1781. Istandsatt af Ribe Turistforening og indrettet til værtshuset »Sælhunden«.

Stormflod og bagvand

Stormflodstruslen har været konstant i Ribes historie. Trods middelalderens stræben efter at hæve terrænet, ligger kun få områder i bykeren højere end 5 meter over daglig vande. Allerede ca. 1860 var der planer om at opføre et dige, men sagen var ikke politisk moden. Ribediget blev færdigbygget 1912. De forholdsvis spinkle diger har hidtil kunnet modstå stormfloder, men det har været tæt på nogle gange. Sidst i 1970'erne, hvilket har medført en udbygning i 1978. Når vandet presser på udefra, lukker kammerlusen for Ribe-åens udløb, hvilket medfører en opstuvning af åvandet, kaldet bagvandet. Ribe kommer så til at ligge som en ø, helt omflydt af vand.

Bagvandet er et problem skabt af digebyggeriet, men ikke, som stormfloderne, farligt for byen. Kortet viser højest målte bagvandstand.

Skibbroen under stormfloden i 1911.

◁
Ribe, set fra Hovedengen. Nederste billede viser en situation, hvor den lukkede kammerluse har medført opstuvning af bagvandet.

RIBE i tusind år

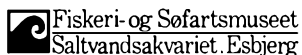
© BYGD 1978. ISBN 87-87293-46-3

Tilrettelæggelse: S. Tougaard.

Tryk: K. Rosendahls Bogtrykkeri Akts., Esbjerg. Reproduktion: Århus Klichéanstalt, Århus.

Bogbinder: J. P. Møllers Bogbinderi, Haderslev.

Fremstillet i samarbejde med:

Titelblad: Ribe By's signet forgyldt i sølv. Naturlig størrelse.

Indhold:

Indledning	3
Geologi	5
Historiens kilder	9
Den første bosættelse 700-750	11
Handelsplads 750-800	15
Perlemageren	19
Kristen mission 800-900	21
Bronzestøberen	22
Bispesæde 900-1100	25
Dobbeltby 1100-1200	27
Handel	29
Storhedstid 1200-1535	31
Domkirken	33
Klostret	35
Handel	37
Huse	39
Reformation 1536-1660	41
Nedgang og forfald 1660-1850	51
Industrialisme 1850-1950	57
Avlsbrugere og arbejdere	63
Satellitby 1950-	65
Planlægning og bevaring	67
Turisme og bevaring	69
Stormflod og bagvand	71

Illustrationer

Tegninger: Peter Dragsbo har udført tegningerne af Ribe Bys udvikling s. 11, 15, 21, 27, 31, 41 og knægte s. 47, Aksel Sørensen s. 11, Helene Have s. 19, Skalk s. 22, C. M. Schmidt s. 29 og H. H. Engquist s. 51.

Fotografier: Den antikvariske Samling, Ribe, s. 16, 17, 23, 58, 63, 69, 71, Ulf Näsman s. 19, Mogens Koch s. 23 ø.th., Erik Moltke s. 32, Lennart Larsen s. 17 (mønter).

Andre illustrationer: S. 7 forenklet efter Ellen-Louise Mertz, s. 39 og 55 maleri af Peder Ussing i ASR, s. 65 og 71 Kortgrundlag Ribe Kommune.

Hvor intet andet er anført, er tegninger og fotografier af Svend Tougaard.

Alle genstande findes i Den antikvariske Samling, Ribe, undtagen de frisiske mønter (Nationalmuseet) og byens signet (Ribe Rådhusamling).

Udsnit af Geodætisk Instituts kort er gengivet med instituttets tilladelse (A 540/78). Copyright.

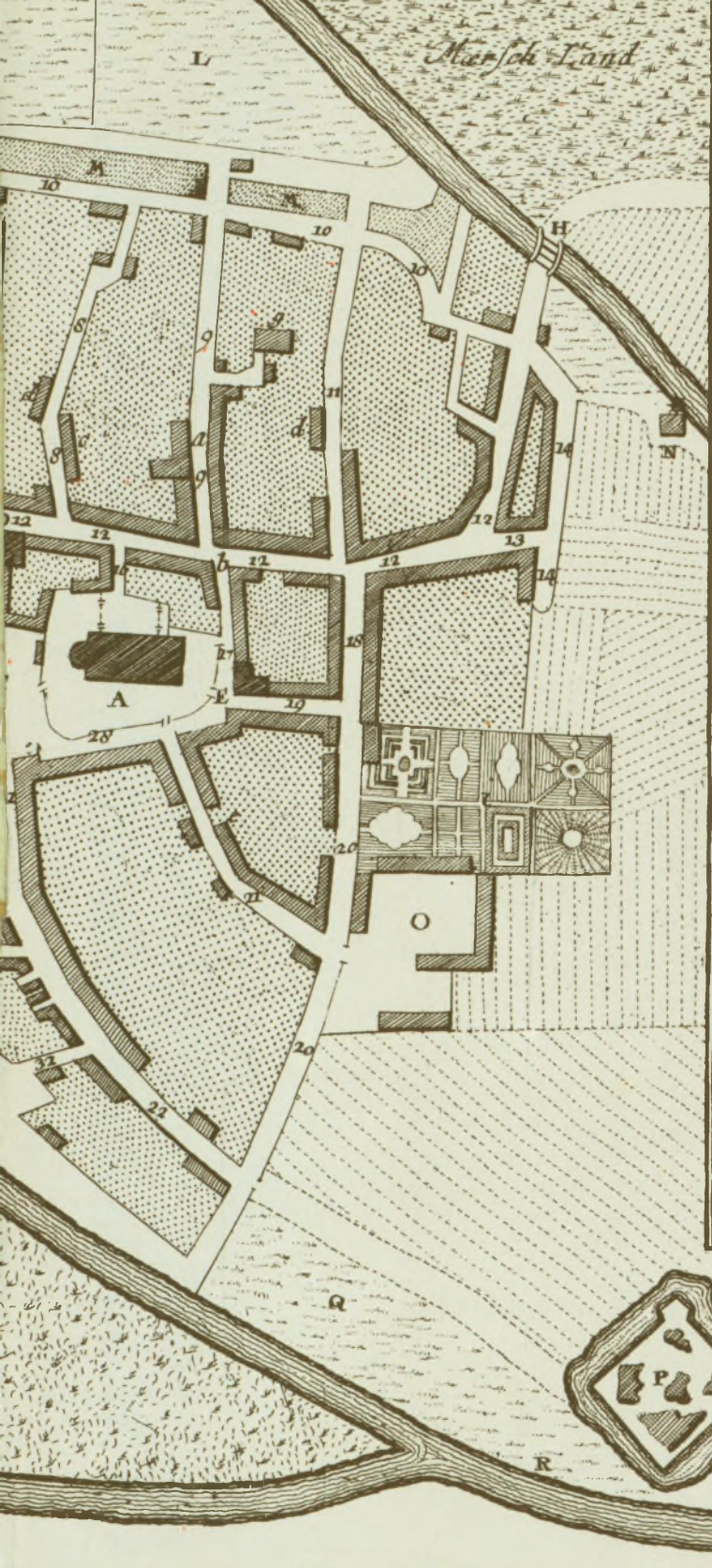
Forlaget BYGD er et fond, hvis midler anvendes til at ud-brede kendskabet til danske landskaber og den forskning, der foregår omkring disse emner. Fondens mål er at under-bygge offentlighedsfasen omkring beslutninger, der berører danske landskaber. Forlaget udgiver desuden tidsskriftet BYGD.

I forlaget BYGD's serie »Sydvestjyske byer og egne« er udkommet: 1. Esbjerg by og egn. 2. Fanø - bebyggelse og landskaber. 3. Rømø - natur, menneske og landskab. 4. Ribe i tusind år.

I forlaget BYGD's »Wetland-serie« er udkommet: 1. Den jyske vestkyst. 2. Tipperne - fugle langs den jyske vestkyst. 3. Vadehavet - et dansk-tysk-hollandsk naturområde. 4. Saltholm - kalkbrud, almindig og fugleø. 5. Jordsand - fuglenes ø i Vadehavet. 6. Nordfrisland - digernes land. 7. Fra Blåvandshuk til Blåbjerg.

Desuden er udkommet »Ved de vestjyske fjorde«, »Lim-fjorden i flyfotos og kort«, »Vadehavsbønder på Rømø«, »Mandø i 100 år«, »Skarvens Kyster«, »Fanøs historie«, »Vang og tægt«, »Ribe 1917«, »Erindringer fra Sønderho« og »Flyfotoatlas Danmark«.

Ekspedition: BYGD, Karl Andersensvej 37, 6710 Esbjerg V. Telf. 75 15 30 68. Giro nr. 4 080 386.

<p>A. Dom Kirken .
 B. & Cathrine Kirke .
 C. Torvet .
 D. Raadstuen .
 E. Latinsk Skole .
 F. Told Bodem .
 G. Nørre Port .
 H. Sønder Ports Broe .
 I. Nye Broe .
 K. Blegdæmnen .
 L. St. Hansis Købm .
 M. Hæuger, fordam Maure .
 N. Stampe Mølle .
 O. Korsbrødre Gaard .
 P. Rudera af Støttet .
 Q. Blegdæmnen ved Støttet .
 R. Nærsæe .
 S. Irdæe .
 T. Hospitals Bønninger .
 a. Høje Gaarden .
 b. Stifts Provstens Bøddig .
 c. Soone Prestens til Cathr. K. .
 d. Capellanens til Cathr. K. .
 e. Capellanens til Dom. K. .
 f. Kaaberrue Broe .
 fordam nu opfyldt .
 g. Puggaard .
 h. To Kolme .
 i. Korsbrødres Gaard Hæuge .
 k. Stalde .
 l. St. Pedens Kirke Gaard .
 nu Toft .
 m. St. Lade Gaard nu Toft .
 n. Frands Klynas Toft</p> | <p>4. Hunde Gaden .
 5. Sortebrødre Gaden .
 6. Peder Dauns Slippe .
 7. Vægter Gaden .
 8. Bispe Gaden .
 9. Puggaard Gaden .
 10. Gravene .
 11. Svie Gaden .
 12. Sønder Ports Gade .
 13. Smede Gaden .
 14. Skov Gaden .
 15. Steenboe Gaden .
 16. Rijk ind .
 17. Skole Gaden .
 18. Graabrødre Gaden .
 19. Grijder Gaden .
 20. Korsbrødres Gade .
 21. Præste Gaden .
 22. Grønne Gaden .
 23. Store eller Kiobmen
 de Gade .
 24. Mellem Dæmnen .
 25. Neder Dæmnen .
 26. Fiske Gaden .
 27. Skibbroen .
 28. Bøddel Gade .
 29. Smal Slippe .
 30. Skiden Slippe .
 31. Svins Krog .
 32. Bred Slippe .
 33. Nicolai Gulen .
 34. Pæppøt Gade .
 35. Brede Gaden .</p> |
|--|---|
- Gadernes Navne. Stregene betyder Hæuserne .
 Og Prikkerne Haver og Gaards Rum .

